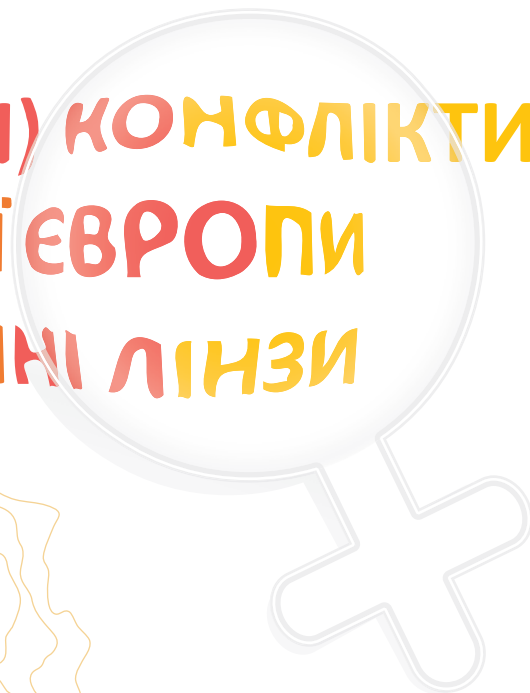

Матеріали V Міжнародного гендерного воркшопу

**ГЕНДЕР ТА (ВОЄННІ) КОНФЛІКТИ
У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ
ЧЕРЕЗ ФЕМІНІСТИЧНІ ЛІНЗИ**

Львів, 8-10 березня 2017 р

Організовано Представництвом Фонду ім. Гайнріха Бьолля в Україні

У співпраці з Представництвами Фонду ім. Гайнріха Бьолля у Боснії та Герцоговині, Польщі, Росії, на Південному Кавказі, у Сербії (а також Чорногорії, Косово), Чеській Республіці та з головним офісом у Берліні.

Місце проведення: Львів, Україна

Мови заходу: англійська/українська/російська

Переклад з англійської Марія Дмитрієва

Дизайн і верстка Галина Соколова

ПРОГРАМА

Середа, 8 березня

9:00 – 11:00

Сесія 0 – Вітальне слово та огляд гендерних проектів представниць Фонду ім. Г.Бьоля в різних країнах

Модераторка: Анна Довгопол

1. Анна Довгопол (Україна)
2. Ірина Танцюра (Білорусь)
3. Етуна Ногайделі (Грузія)
4. Оля Азатян (Вірменія)
5. Ірина Костеріна (Росія)
6. Герт Рьоборн (Польша)
7. Матей Юнгвірт (Чеська Республіка)
8. Катя Гібель (Німеччина)
9. Сабін Хеммерлінг (Німеччина)
10. Паола Петріч (Сербія і Чорногорія, Косово)

12.00 – 13.00

Участь у феміністичному марші до 8 березня, організованому активістками зі Львова

16.30 – 18.30

Сесія I – Жінки, мир, безпека та вирішення конфліктів – на прикладі Резолюції Ради Безпеки ООН (UNSCR) 1325

Модераторка: Катя Гібель

1. **Йоанна Барелковська (Німеччина)**, Впровадження Резолюції Ради безпеки ООН 1325: Досягнення, прогалини та ідеї щодо поліпшення з точки зору незалежного німецького та швейцарського громадянського суспільства і прав жінок
2. **Ірина Соломатіна (Білорусь)**, Заручники дискурсу «мирного неба над головою» у Білорусі
3. **Міла О'Салліван (Чехія)**, Списуючи зобов'язання Чеської Республіки перед ООН як виконані: Роздуми про перший чеський національний план дій «Жінки, мир, безпека»

21:00 — **Феміністична вечірка «Жінки грають музику»**

Вівторок, 9 березня

10:00 – 11:30

Сесія II - Гендер, нація, релігія – феміністична критика воєнної політики

Модераторка: Irina Kosterina

1. **Зара Аратунян (Вірменія)**, Воєнна політика: феміністичний спротив у часи нав'язаної війни
2. **Марія Маєрчик (Україна)**, 5 політичних тез щодо феміністичної критики війни

12:00 – 14:30

Зустріч з місцевими феміністичними ініціативами: ГО «Феміністична Майстерня» та ГО «Жіночі Перспективи»

18:30 – 20:00 – Публічна дискусія «Жінки в часи воєнного конфлікту – в реальності та в історії?»

Модераторка: Анна Довгопол

В рамках дискусії – презентація проекту «Невидимий батальйон: жіноча участь у антитерористичній операції в Україні» **Ганною Гриценко, (Україна)** за участі **Зари Аратунян (Вірменія)** та **Ірени Цветкович (Македонія)**

П'ятниця, 10 березня

10:00 – 11:30

Сесія III - *Воєнний конфлікт та гендерне насильство*

Модераторка: Етуна Ногайделі

1. **Інна Айрапетян (Чечня, Росія)**, Ріст насильства у чеченському суспільстві як результат війни
2. **Адріана Захарієвич (Сербія)**, Жінки між Сциллою війни і Харібдою націоналізму: юридичні інтерпретації сексуального насильства у країнах колишньої Югославії

12:00 – 14:30

Сесія IV - *Політики пам'яті, політична освіта та конфлікт*

Moderator: Герт Рьоборн

1. **Кая Путо (Польща)**, Націоналізм як гендероване питання? Жінки у польсько-українських відносинах
2. **Наргіза Ар'єванідзе (Грузія)**, Досвід зтяжного переміщення в оповідях внутрішньо переміщених жінок з Абхазії
3. **Ольга Ніконова (Росія)**, Спогади про жінок та війну
4. **Ірена Цветкович (Македонія)**, Жіночі історії однієї війни. Чому потрібно створювати жіночі наративи в рамках процесу написання історії?

15:30 – 17:30

Феміністична екскурсія Львовом

Впровадження Резолюції Ради безпеки ООН 1325: Досягнення, прогалини та ідеї щодо поліпшення з точки зору незалежного німецького та швейцарського громадянського суспільства і прав жінок

Йоанна Барелковська, Німецька жіноча рада безпеки

Берлін, Німеччина

barelkowska@boell.de

При підготовці до прийняття Резолюції Ради безпеки ООН 1325 (РРБООН 1325) групи громадянського суспільства з усього світу зіграли ключову роль, спонукаючи міжнародну спільноту недвозначно вписати гендерно-політичний вимір політик миру і безпеки в резолюції Ради безпеки ООН. З 2000 року вони продовжують просувати гендерно-чутливі політики миру і безпеки та критично спостерігають за діями можновладців в своїх країнах. В цій розвідці я порівнюю німецький, швейцарський та нідерландський Національні плани дій на впровадження РРБООН 1325, а також наводжу приклади різних форм громадянських втручань задля просування гендерно-чутливих політик миру і безпеки.

1. РРБООН 1325 – Що вже досягнуто, які прогалини є в її реалізації та що потрібно поліпшити?

31 жовтня 2000 р. Рада безпеки ООН прийняла Резолюція 1325, котра “знову підтверджуючи важливість рівної участі жінок та їх всебічної участі у всіх зусиллях з підтримки і сприяння миру і безпеці.”¹ Резолюція визначає чотири основи гендерно-чутливого розв’язання конфліктів: попередження, захист, участь та миробудівництво. Відтоді було прийнято ще сім подальших резолюцій щодо жінок, миру і безпеки: 1820 (2008); 1888 (2009); 1889, 1960 (2010); 2106 (2013); 2122 (2013); та 2242 (2015). Через шістнадцять років після прийняття РРБООН 1325 питання вже не: “Чи нам потрібна гендерно-орієнтована політика миру та безпеки?”, а “Як її краще запровадити, які прогалини існують в цій політиці та як їм можна зарадити?”

Тут слід зауважити, що “подальші резолюції зосереджені на захисті жінок від гендерно-обумовленого або сексуального насильства та надають інструменти для впровадження міжнародної програми ‘Жінки, Мир і Безпека’.”² Вочевидь, це вкрай важливо, що сексуальне і гендерне насильство визнається та переслідується як воєнний злочин та що захист жінок і дівчат від такого насильства став важливою політичною ціллю. Однак при зосередженості на захисті існує ризик створити враження, що жінки є просто жертвами, і забути, що вони також є ключовими діячками в розв’язанні конфлікту. Внаслідок цього інші основи РРБООН 1325 – гендерно-чутливе попередження конфліктів, більша участь жінок в усіх етапах врегулювання конфлікту та гендерно-чутливе миробудівництво – ризикують бути відсунутими на задній план.

1 UN Women, “Preventing Conflict, Transforming Justice, Securing the Peace. A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325,” 2016, ст. 4.

2 Swisspeace, CFD, PWAG, Women for Peace, “Women Peace Security – reloaded. Civil Society Alternative Report on the National Action Plan 1325 as seen from the Gender Perspective. Impulses and Inputs for Actors in Politics, Administration and Civil Society,” Bern 2016, ст. 9.

Саме тому діячі громадянського суспільства по всьому світу все ще вимагають повного впровадження РРБООН 1325, зокрема, ширшої участі жінок в розв'язанні громадянських конфліктів і мирних переговорах. Як показують численні дослідження, участь жінок в мирних процесах приводить до миру, що триває довше. В них також зауважується, що важлива не лише сама кількість жінок на столі мирних переговорів, але й те, чи підходить політики щодо жінок і гендеру дійсно враховується при переговорах. Звіт "Враховуючи жінок – Не лише рахуючи жінок: оцінка включення та впливу жінок на мирні переговори", який спільно підготували «Інклюзивна ініціатива миру та адаптаційного періоду» та «ООН Жінки», підкреслює цей момент, починаючи з назви.³ Дослідження впливу жінок на мирні процеси має передбачати аналіз не лише кількісних показників, але й якісних, які б вимірювали, наскільки насправді жіночі голоси впливають на мирні процеси. Окрім ширшої участі жінок в розв'язанні громадянських конфліктів, діячі громадянського суспільства роками вимагають вичерпного тлумачення безпеки. Глобальне дослідження, яке «ООН Жінки» опублікувала 2015 року, "Попереджаючи конфлікт, трансформуючи справедливість, забезпечуючи мир" закликає більше уваги звертати на людську безпеку замість того, аби обмежуватися суто військовою логікою безпеки. Авторки дослідження посилаються на поняття людської безпеки, котре Програма розвитку ООН (ПРООН) запропонувала в 1994 році: поняття, "в основі якого той факт, що кожна людина повинна мати право контролювати власне життя."⁴ Щоб гарантувати людську безпеку, повинна існувати законодавча структура, яка захищає людей від нерівності і виключення, а також обстоює права людини. І навпаки, виключення і напади на людську гідність і структурна нерівність часто ведуть до збройних конфліктів, а отже, повинні – також із врахуванням гендерно-чутливих політик миру і безпеки – отримувати значно більше уваги в заходах з попередження конфліктів. Одним з можливих пояснень слабого впровадження заходів з попередження в рамках РРБООН 1325 може бути той факт, що резолюція навіть не згадує ці причини конфлікту, не кажучи вже про те, що в ній зростання мілітаризації по всьому світу навіть не згадується. Щоб перекрити ці прогалини, глобальне дослідження «ООН Жінки» пропонує таку рекомендацію: "Міркування, викладені в РРБООН 1325, слід завжди розглядати в рамках міжнародного права у сфері прав людини. Потрібно поважати агентність жінок, а їх автономність і потреби – розглядати як пріоритетні. Слід також долати ті форми нерівності, які роблять жінок і дівчат особливо вразливими, і усувати ті перешкоди, які заважають жінкам користуватися своїми правами в суспільстві і владних структурах (як це передбачено Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [КЛДЖ], яка набула чинності 3 вересня 1981 р.)."⁵ Інша причина поєднати РРБООН 1325 із КЛДЖ – це той факт, що в Резолюції не передбачено жодних санкцій за її невиконання: "У конвенції про права жінок зазначено, що країни-учасниці зобов'язані боротися із дискримінаційними практиками, соціальними та культурними моделями поведінки і традиціями, а також стереотипним сприйняттям гендеру. (...) Отже, політичну вагу РРБООН 1325 можна підвищити, якщо обґрунтувати її в КЛДЖ, котра передбачає обов'язкове застосування її добре відпрацьованих механізмів звітності."⁶ Крім того, чимало діячів громадянського суспільства кри-

3 Inclusive Peace and Transition Initiative, UN Women, "Making Women Count – Not Just Counting Women: Assessing Women's Inclusion and Influence on Peace Negotiations," Geneva 2016.

4 Там само, ст. 26.

5 UN Women, *op. cit.*, ст. 394.

6 Swisspeace, CFD, PWAG, Women for Peace, *op. cit.*, ст. 13

тикують зовнішню політику багатьох країн за непослідовність, зокрема в сферах миру, безпеки та економічної співпраці. В багатьох місцях мілітаризація або гендерно-сліпі зовнішні політики перешкоджають гендерно-чутливим політикам миру і безпеки. Наявні Національні плани дій, вочевидь, втратили політичну значимість, інакше уряди приділяли б їм більше уваги. Отже, як послідовний захисник гендерно-чутливих політик миру і безпеки, громадянське суспільство продовжує відігравати ключову роль у заохоченні можновладців до серйознішого сприйняття РРБООН 1325 та впровадження НПД.

2. Національні плани дій на впровадження РРБООН 1325: коротке порівняння НПД Німеччини, Швейцарії та Нідерландів

Національні плани дій є важливим інструментом впровадження РРБООН 1325. Деякі країни, як, наприклад, Швейцарія та Нідерланди, прийняли власні НПД ще у 2007 році. А от Німеччина прийняла свій перший Національний план дій лише 2012 року. Хоча групи громадянського суспільства в Німеччині, під проводом Німецької жіночої ради безпеки, закликали до цього з 2002 року, пройшло десять років, перш ніж був прийнятий перший німецький НПД. Його повністю розробив уряд Німеччини, надавши попередній варіант громадянському суспільству на ознайомлення лише наприкінці 2011 року, внаслідок чого вплинути на остаточний варіант було практично неможливо. Під час розробки другого НПД наприкінці 2016 року уряд звернувся до громадянського суспільства теж лише ближче до кінця процесу. І все ж, завдяки участі громадянського суспільства другий план Німеччини був відчутно поліпшений і поглиблений. Однак значна частина зауважень і пропозицій громадянського суспільства залишилася без уваги: критика, висловлена щодо неналежної стратегічної орієнтації другого НПД та звіту щодо впровадження першого НПД (через увагу до безпосередніх результатів, а не до довгострокових змін), щодо недостатньої узгодженості з іншими стратегіями (поточний приклад: перший варіант так званого плану Маршала для Африки жодного разу не згадує НПД 1325), щодо зростання мілітаризації німецької політики безпеки, щодо недостатнього включення внутрішньої політики в НПД (зокрема стосовно положення біженців в Німеччині), та – не в останню чергу – щодо ненадання НПД власного бюджету. І все ж в другому НПД Німеччини вдалося досягнути позитивних змін: він передбачає регулярні зустрічі між німецьким урядом та громадянським суспільством, на яких серед інших пунктів порядку денного передбачається обговорення кращих прикладів впровадження НПД та розробка критеріїв ефективності впровадження НПД. Є підстави сподіватися, що – завдяки тіснішому діалогові між громадянським суспільством та німецьким урядом – впровадження РРБООН 1325 матиме вищий пріоритет та більший вплив.

На противагу Німеччині, Швейцарія була однією з перших країн, що розробила Національний План дій на впровадження РРБООН 1325 – ще в 2007 році. Станом на кінець 2016 року завершився вже третій НПД Швейцарії. Кожен з НПД Швейцарії розробляла міжгалузева міністерська робоча група (WG 1325) за участі громадянського суспільства Швейцарії (Платформа НУО 1325). Щонайменше раз на рік Центр миробудівництва (KOFF) організовує Круглі столи з гендеру та миробудівництва, на яких уряд Швейцарії інформує групи громадянського суспільства про прогрес у впровадженні НПД та обговорює пов'язані з цим питання. Уряд Швейцарії роз-

глядає свій НПД 1325 як “живий документ (...) створений для пристосування і розвитку в залежності від поточних потреб”.⁷ Швейцарія була однією з перших країн, котра включила показники для кращого вимірювання результатів – ще в другому НПД (2010–2012 рр.). Також варто зауважити, що уряд Швейцарії в вересні 2015 року замовив відповідним групам громадянського суспільства незалежний звіт щодо впровадження НПД 1325. Цей звіт під назвою “Жінки, Мир, Безпека – перезавантаження” підготувала Робоча група 1325, в якій представлений широкий спектр груп громадянського суспільства Швейцарії, з розрахунку на членів парламент, громадянське суспільство та федеральну адміністрацію. Такий незалежний звіт був першим звітом такого роду і забезпечив критичний огляд діяльності Швейцарії з впровадження НПД 1325 і запропонував докладні рекомендації на майбутнє.⁸ Я повернуся до цих рекомендацій пізніше.

Нідерланди також були однією з перших країн, які прийняли Національний План дій на впровадження РРБООН 1325; їх перший план також був опублікований 2007 року. Третій НПД Нідерландів, запущений в 2016 році (на 2016–2019 рр.), розробили спільно нідерландський уряд та більше ніж 50 груп громадянського суспільства та наукових закладів Нідерландів. На відміну від в Німеччині та Швейцарії, де лише уряд країни брав на себе відповідальність за реалізацію НПД, в Нідерландах групи громадянського суспільства, залучені до розробки третього НПД, виступили со-підписантами остаточного документу. У передмові до НПД підписанти декларують свою відданість змістовному діалогові між урядом і громадянським суспільством: “Стосунки між нідерландськими організаціями та нашими партнерами в ситуаціях конфлікту та після конфлікту йдуть на користь нам всім. Стратегічно координуючи наші зусилля і роботу, ми сприяємо згуртованості та разом працюємо задля тривалішого миру. (...) Це партнерство заохочує розвиток нових ідей та ініціатив, спираючись на широкий спектр досвіду та знань. Поважаючи ролі і повноваження одне одного, ми переконані, що координування та співпраця між урядом, науковими закладами та громадянським суспільством виграшні для всіх сторін”. І дійсно, результати цих спільних зусиль вражають. Загальне завдання НПД викладене стратегічно та розміщає участь жінок в осерді мирних процесів, прямо вказуючи, що метою є справжній вплив жінок, а не (лише) дотримання квот: “Сприяючи створенню середовища, в якому заохочується участь і уповноваження жінок в умовах конфлікту та після конфлікту, щоб вони могли брати змістовну участь в попередженні та розв’язанні конфліктів, миробудівництві, захисті, негайному реагуванні та відбудові.”⁹ Нідерландський НПД також відрізняється від німецького та швейцарського планів тим, що передбачає конкретні цілі; він “прагне допомогти зруйнувати шкідливі гендерні норми, поглибити захист та надати чоловікам і жінкам рівні важелі впливу в попередженні та розв’язанні конфліктів, миробудівництві, захисті, негайному реагуванні та відбудові.”¹⁰ Ці цілі сформульовані на реальний вплив і чітко вказують, що повинно змінитися і де саме мають відбутися ці зміни. Жоден з двох інших НПД не прописує недвозначно потребу змінити існуючі владні стосунки, які сприяють гендерній нерівності, та запровадити структурні зміни, необхідні для досягнення гендерної рівності. Чим це відрізняється нідерландський НПД, так це тим, що його цілі розписані в нормативних поняттях і прямим текстом згадують чоловіків, проголошуючи, що вони

7 [http://www.peacewomen.org/sites/default/files/Revised%20NAP%20\(2013-2016\)%20Switzerland.pdf](http://www.peacewomen.org/sites/default/files/Revised%20NAP%20(2013-2016)%20Switzerland.pdf): ст. 7.

8 Swisspeace, CFD, PWAG, Women for Peace, op. cit., ст. 3.

9 <http://wo-men.nl/wp-content/uploads/2016/05/FINAL-NAP-2016-2019.pdf>: ст. 4.

10 Там само, ст. 4.

також мають бути рівною мірою залучені у процеси розв'язання громадянських конфліктів.

Швейцарський та німецький НПД мають подібні цілі. Не виключено, що німецький уряд використав швейцарський НПД за зразок при розробці власного плану. Нижче я порівнюю шість цілей третього НПД Швейцарії з цілями другого НПД Німеччини (порядок, в якому викладено цілі німецького НПД, не відповідає їх порядку в оригінальному документі):

Третій НПД 1325 Швейцарії (2013–2016 рр.)	Другий НПД 1325 Німеччини (2017–2020 рр.)
Більша участь жінок в миробудуванні	Розширення участі та посилення лідерської ролі жінок на всіх етапах та на всіх рівнях попередження і розв'язання конфліктів, стабілізації, миробудівництва та відбудови, а також пост-конфліктної реабілітації та миробудівництва.
Захист прав жінок та дівчат під час та після збройних конфліктів та попередження гендерного насильства	Поліпшення захисту від сексуального та гендерного насильства на національному та міжнародному рівні та робота проти безкарності винуватців.
Більше включення гендерної перспективи під час та після збройних конфліктів в надання невідкладної допомоги, відбудову та в опрацювання минулого	Аналіз і врахування турбот та інтересів жінок і дівчат в політиці розвитку, миру і безпеки та в гуманітарних заходах.
Більше включення гендерної перспективи в попередження конфліктів	Систематичне інтегрування гендерної перспективи в попередження конфліктів, криз та насильства
Впровадження на всіх рівнях в федеральній адміністрації порядок денний ЖМБ	Посилення порядку денного «Жінки, мир та безпека» та його просування на національному, регіональному та міжнародному рівні

У порівнянні із НПД Нідерландів, цілі інших двох НПД описані менш стратегічно і менше орієнтовані на довготривалий вплив та більше на негайні результати. Вони також значно розпливчастіші та не пишуть прямим текстом, що вони мають на увазі під “гендерною перспективою.” Але ж чим менш точно описані цілі, тим більша ймовірність, що слабким буде і впровадження, і фактаж щодо здобутого впливу на ситуацію. Звіт щодо впровадження першого німецького НПД, котрий був опублікований одночасно із прийняттям другого плану (вочевидь, мало б сенс оцінити перший план до того, як складати наступний), підтвердив це припущення: він зосереджений практично повністю на безпосередніх результатах. Хоча в ньому перелічені численні види активності, лишається лише здогадуватися, як саме ці активності вплинули на ситуацію та якою мірою вони посприяли “сталому миру та більшій безпеці”,¹¹ котрі зазначені як загальна задача другого НПД Німеччини.

11 http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/755916/publicationFile/223346/170111_Aktionsplan_1325.pdf: ст. 11.

3. Різні види політичних втручань громадянського суспільства в політики «Жінки, мир та безпека»

Як я вже неодноразово підкреслювала вище, громадянське суспільство грає вирішальну роль у впровадженні РРБОООН 1325. Окрім задачі заохочувати уряд прийняти Національний план дій з впровадження РРБОООН 1325, групи громадянського суспільства допомагають впроваджувати НПД в рамках своєї глобальної діяльності, відслідковують впровадження державами та пропонують рекомендації щодо того, як поліпшити впровадження. Я зосереджуюся тут переважно на моніторинговій ролі. Залучення громадянського суспільства в гендерно-чутливі політики миру і безпеки не було частиною моєї доповіді на зустрічі у Львові і потребує окремого дослідження.

Хоча я мало знаю про моніторинг з боку громадянського суспільства в Нідерландах, слід зауважити, що, хоч як ми вітаємо співавторство громадянського суспільства у створенні НПД Нідерландів, це знімає відстань між громадянським суспільством та планом, який воно допомогло створити, а це, в свою чергу, може вплинути на його спроможність критично моніторити впровадження цього плану. В Німеччині та Швейцарії, де уряди були єдиними підписантами НПД, стан справ інший. В цих країнах громадянське суспільство зберегло необхідну відстань від держави і цю відстань використовує.

В Німеччині «Коаліція 1325», неформальне об'єднання з 15 неурядових організацій та громадянських груп, яке координує представниця з організації «медіка мондіале», критично моніторить впровадження РРБОООН 1325 урядом Німеччини і займається цим з 2010 року, в який відзначалася десятилітня річниця прийняття цієї резолюції. Протягом цього часу представники цієї коаліції пильно моніторили і коментували діяльність німецького уряду з її впровадження, пропонуючи конструктивну критику, коли урядові політики миру та безпеки була недостатньо гендерно чутливою, послідовною та ефективною. На додаток до коментарів до чорнових варіантів першого і другого НПД та участі у новоствореній консультативній групі, котра складається з представників громадянського суспільства та Міністерств, які входять до міжміністерської робочої групи, можна згадати один конкретний приклад такого критичного моніторингу. У відповідь на останній тінювий звіт щодо впровадження КЛДЖ, **Німецьке об'єднання адвокаток та Німецька жіноча рада безпеки опублікували спільну заяву під назвою “Доповнення до Альтернативного звіту Німеччини за КЛДЖ – 2016 р.”**, щоб прокоментувати **кроки, вжиті на впровадження рекомендацій стосовно РРБОООН 1325, згаданих у параграфах 51 та 52 Заключних спостережень Комітету КЛДЖ від 12 лютого 2009 р.** Авторки цієї заяви вітають прийняття німецьким урядом першого і другого НПД з провадження РРБОООН 1325. З іншого боку, вони критикують дії німецького уряду: **1. “... ці НПД розроблялися без повноцінного залучення жіночих організацій. Консультації з громадянським суспільством проводилися в останній момент і суто символічно, і не становили пріоритету для уряду.” 2. “Уряд не спромігся запровадити [політику] «Жінки, мир, безпека» послідовно, вичерпно і на тривалу перспективу.” 3. “Німеччині необхідно запровадити спеціальні захисні та підтримчі заходи для біженок на своїй території, поліпшити свій адміністративний нагляд щодо зловживань з боку членів Федеральних збройних сил та поглибити свої зусилля стосовно гендерно-чутливого розслідування та судового переслідування гендерного насильства та злочинів.”¹²**

12 www.djb.de/Kom-u-AS/K6/st16-27/: ст. 1.

Гарним прикладом політичного втручання з боку громадянського суспільства є вже згаданий звіт “Жінки, Мир, Безпека – перезавантаження” від 2016 року, який був підготовлений у відповідь на рекомендацію уряду Швейцарії. Престижні швейцарські жіночі організації «Свіспіс» (*Swisspeace*), «Християнська служба в мирний час» (*Christlicher Friedensdienst, CFD*), «Жінки миру по всьому світові» (*PeaceWomen Across the Globe – PWAG*) та «Жінки за мир» (*Women for Peace*) спільно склали звіт, який має підзаголовок “Альтернативний звіт громадянського суспільства щодо Національного плану дій Швейцарії 1325 з гендерної перспективи. Імпульси та інформація для діячів в політиці, адміністрації та громадянському суспільстві.”

Він зосереджується на трьох сферах діяльності, в котрих гендер є важливою характеристикою, та пропонує рекомендації для поліпшення роботи в цих сферах. З одного боку, у звіті відзначається значимість РРБООН 1325 як важливої віхи в політиці миру та безпеки, однак він цим не обмежується, а виявляє прогалини в цій політиці, як вже згадувалося в першому розділі цієї статті, та пропонує конкретні рекомендації щодо того, як подолати ці прогалини. Особливо цікавими є спостереження щодо непорозуміннь стосовно впровадження РРБООН 1325, які постали внаслідок доброзичливих, але помилкових висновків. В світлі того, що впровадження зосереджене на захисті від сексуального насильства, яке використовується як тактика у збройних конфліктах, зокрема, проти жінок та дівчат, звіт привертає нашу увагу до того факту, що стереотиповані і поширені образи жінок як жертв, які прагнуть захисту, та чоловіків як агресорів, гвалтівників або захисників може мати негативні наслідки, бо вони спрощують ситуацію та унеможливають визнання наявності різноманітних перспектив.¹³ Замість керуватися стереотипними і культурно сконструйованими концепціями ролей жінок і чоловіків в конфліктах, котрі зазвичай ще поглиблюють конфлікти, а не сприяють ненасильницькому розв’язанню конфлікту, автори звіту рекомендують провести глибинний аналіз гендерних стосунків в регіоні конфлікту: “Це єдиний спосіб отримати інформацію, яка допоможе зрозуміти гендерні ролі та гендерні стосунки, та покласти край стереотипам медійних образів.”¹⁴

Іншу рекомендацію звіту можна зрозуміти як реакцію на зсув, який відбувається в багатьох країнах, а саме перехід від громадянської до військової політики безпеки. Автори звіту обстоюють концепцію людської безпеки, коли кажуть, що “людська безпека не є концепцією оборони, як територіальна чи військова безпека; натомість то є інтегративна концепція.” Коли йдеться про забезпечення безпеки громадян, замість більшої мілітаризації вони рекомендують вкладати кошти в заходи, котрі долають структурну нерівність, зокрема “кращі умови роботи, ширші економічні перспективи, передбачене виділення часу на роботу з догляду та захист соціальних мереж, що зазвичай очікується від жінок.”¹⁵ Вони вибудовують тут зв’язок між “миробудівництвом та економічною активністю в повсякденному житті, [та] між безпекою та роботою.”¹⁶ І наостанок вони обстоюють необхідність приєднати РРБООН 1325 до КЛДЖ та до передбаченого в Конвенції зобов’язання, яке беруть на себе країни-підписантки (тобто вже переважна більшість країн¹⁷), усунути структурні нерівності між гендерами, забезпечити дотримання прав жінок та запровадити позитивні заходи на відновлення рівних можливостей для всіх гендерів.

13 *Swisspeace, CFD, PWAG, Women for Peace, op. cit.*, ст. 19.

14 *Swisspeace, CFD, PWAG, Women for Peace, op. cit.*, ст. 19.

15 *Swisspeace, CFD, PWAG, Women for Peace, op. cit.*, ст. 31.

16 *Swisspeace, CFD, PWAG, Women for Peace, op. cit.*, ст. 31.

17 *Women’s Human Rights CEDAW in International, Regional and National Law*, ed. by Anne Hellum and Henriette Sinding, Cambridge 2013, ст. 134

Завдяки своєму аналізу та дослідженням, що спираються на все розмаїття практичного досвіду, отриманого від роботи з побудови миру по всьому світу, групи громадянського суспільства закликають нас всіх відданише реалізовувати послідовні, вичерпні та орієнтовані на дальню перспективу політики миру і безпеки та вдихнути більше життя в ці політики, ніж це робилося раніше.

Посилання (НПД, альтернативні звіти, дослідження)

Національні плани дій

Швейцарія: [http://www.peacewomen.org/sites/default/files/Revised%20NAP%20\(2013-2016\)%20Швейцарія.pdf](http://www.peacewomen.org/sites/default/files/Revised%20NAP%20(2013-2016)%20Швейцарія.pdf) [переглянуто 29 квітня 2017 р.]

Німеччина: http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/755916/publicationFile/223346/170111_Aktionsplan_1325.pdf [переглянуто 29 квітня 2017 р.]

Нідерланди: <http://wo-men.nl/wp-content/uploads/2016/05/FINAL-НПД-2016-2019.pdf>
[переглянуто 29 квітня 2017 р.]

Альтернативні звіти та дослідження

— "Supplement to CEDAW Alternative Report Germany 2016," submitted by the German Women Lawyers Association and the Women's Security Council on the steps undertaken to implement the recommendations regarding Security Council resolution 1325 contained in paragraphs 51 and 52 of the Concluding Observations of the CEDAW Committee, February 12, 2009 [CEDAW/C/DEU/CO/6]: <https://www.djb.de/Kom-u-AS/K6/st16-27/> [переглянуто 29 квітня 2017 р.]

— Inclusive Peace and Transition Initiative, UN Women, "Making Women Count – Not Just Counting Women: Assessing Women's Inclusion and Influence on Peace Negotiations, Inclusive Peace & Transition Initiative," 2016: <http://www.inclusivepeace.org/sites/default/files/IPTI-UN-Women-Report-Making-Women-Count-60-Pages.pdf> [переглянуто 29 квітня 2017 р.]

— Swisspeace, CFD, PWAG, Women for Peace, "Women Peace Security – reloaded. Civil Society Alternative Report on the National Action Plan 1325 as seen from the Gender Perspective. Impulses and Inputs for Actors in Politics, Administration and Civil Society," 2016: http://www.swisspeace.ch/fileadmin/user_upload/Media/Publications/Report_Women_Peace_Security_reloaded_EN_online.pdf
[переглянуто 29 квітня 2017 р.]

— UN Women, "Preventing Conflict, Transforming Justice, Securing the Peace. A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325," 2015: <http://www2.unwomen.org/-/media/files/un%20women/wps/highlights/unw-global-study-1325-2015.pdf?vs=2435>
[переглянуто 29 квітня 2017 р.]

Привласнення фемінізму: Гендер, мілітаризм та Резолюція РБ ООН 1325

Анна Нікогосян

Програмна директорка, ГО «Суспільство без насильства»

Єреван, Вірменія

Anna.nik.swv@gmail.com

Вступ

Резолюція Ради безпеки ООН 1325 (далі – РРБООН 1325) часто згадується як важлива віха та революційна резолюція (Cohn, 2008; Shepherd, 2015). Вперше така глибоко маскулінізована установа, як Рада безпеки ООН, на пряму звернулася до тем жінок і збройних конфліктів, поставивши їх на один щабель ієрархії та визнавши спроможність жінок брати участь – в якості відповідальних осіб на всіх рівнях – в процесах попередження та розв'язання конфліктів і миробудівництва (РРБООН 1325, 2000). В жовтні 2015 р. з нагоди 15-ої річниці прийняття Резолюції 1325 було розпочато Глобальне дослідження її впровадження (UN Women, 2015). На сторінці 191 Дослідження зазначено: «Суть політики "Жінки, мир та безпека» в тому, аби попередити війну, а не в тому, аби зробити війну безпечнішою для жінок» (Soomaraswamy, 2015). Незважаючи на це важливе зауваження, суперечки навколо Резолюції показують, що Резолюція не лише неспроможна просувати антивоєнний феміністський порядок денний, але й використовується для мілітаристських цілей, перетворюючи власний радикальний потенціал на інструменталізований, поверхово феміністський порядок денний.

Розглядаючи антимілітаристські феміністські обговорення, я зосереджуюся на тому, як гендерні дискурси безпеки в рамках Організації об'єднаних націй (ООН) розглядають процес «війни». Зокрема, в цій розвідці я стверджую, що РРБООН 1325 була розроблена в рамках гендерованих дискурсів, що дозволило використовувати її в мілітаристських цілях. Спираючись на постструктуралістську феміністську теорію, я розглядаю Резолюцію як дискурсивну практику та стверджую, що те, як в концептуальному апараті ООН розуміють і витлумачують концепції гендеру та безпеки, відкриває можливості для держав привласнити надзвичайно радикальне значення Резолюції, легітимізуючи та нормалізуючи мілітаристське застосування Резолюції та позбавляючи голосу антимілітаристську критику.

Гендер, війна та мілітаризм в дискурсивній площині

Для початку я пропоную вийти за межі узвичаєного розуміння війни і миру як протилежностей і замість цього зосередитись на мілітаризації як на ширшому і складнішому процесі «практикування» війни. Потім я стверджую, що звертати увагу на дискурси важливо, щоб розуміти, в який спосіб те, як ООН витлумачує гендерну безпеку, уможлиблює поширення практик мілітаризації.

Крістіна Сильвестер вважає, що «війна є політикою шкоди: все, що стосується війни, спрямоване шкодити людям та/або їхньому соціальному оточенню» (Sylvester, 2012: 3-4). Війна як «політика

школи» є посутньо гендерованою діяльністю (Parashar, 2015: 100) і викликає політичне підживлення для певного типу «мілітаризованої маскулінності» (Enloe, 2000: 100). Війна є системною та існує в континуумі (Cockburn, 2015: 114). Цей континуум є циклічним рухом від мілітаризму, процесу мілітаризації, через епізоди «гарячої війни» і до угоди про припинення вогню, за якою слідує хиткий мир із постійним вкладанням коштів в армію і насильство, що триває (Cockburn, 2004). Визнаючи складні, розмиті та розмаїті форми існування та досвіду війни, в цій розвідці я виходжу поза традиційно обмежене біполярне тлумачення війни та миру. Спираючись на запропоновану Синтією Енлоу концептуалізацію мілітаризму (Enloe, 2014; Enloe, 2000), я аналізую дискурси гендерної безпеки, які підтримують мілітаризацію, радше ніж війну, і розглядаю мілітаризацію як низку взаємно переплетених процесів, через які війна стає по-справжньому нескінченним явищем.

Синтія Енлоу (Enloe 2000: 3) вважає, що мілітаризм – це «покроковий процес, коли хтось або щось поступово потрапляє під контроль військових або його чи її добробут починає залежати від мілітаристської ідеї». Як зауважують Лора Шоберг та Сандра Віа, «мілітаризм – це поширення значень і дій, пов'язаних з підготовкою до війни та війною, поза межі власне війни» (Shepherd, 2016: 2). Витворюючи культуру війни і миру, мілітаризація приймає розмаїті, але далеко не завжди очевидні форми і прояви; отже, в цій розвідці я доводжу, що РРБООН 1325, яка відпочатково мала б підривати патріархатні конфігурації, перетворилася на одну з таких прихованих стратегій маскулінізованої мілітаризації.

В цій розвідці я зацікавлена з'ясувати, як значення гендеру та гендерної безпеки вибудовувались стосовно процесів розвитку і впровадження РРБООН 1325. Я використовую концепцію гендеру як перформативу та як посутньо нестійкого поняття (McLeod, 2016: 17). Таке розуміння засноване на ідеях Джудіт Батлер (Butler, 2006) про гендер, який ми радше практикуємо, ніж щось, що ми є. За словами Батлер, гендер – «це завжди дія, хоча і не дія з боку суб'єкта, який існував до цієї дії» (Butler, 2004). Перформативність гендеру передбачає, що гендер є результатом дискурсів, а не похідною матеріальності тіла. Люди породжують певні практики і знання через гендеровані дискурси, котрі мають породжувальну силу влади, що означає, що власне ці дискурси породжують і формують людей як суб'єктів. Отже, те, як саме гендер витлумачується в рамках концептуального апарату ООН, є вирішальним для розуміння того, як дискурсивні політики розробляються і впроваджуються на практиці. Іншими словами, котрі з дій ці дискурси оприроднюють, а котрі лишають без уваги?

Дискурси в ООН важливі, оскільки «мова важлива в політиці» (Shepherd, 2010b: 144). Лора Шеперд переконана: щоб зрозуміти, як краще впроваджувати політику, нам треба зрозуміти не лише те, що вона означає, але й в якому контексті (Shepherd, 2010b: 144). Їй йдеться про те, що дискурси є «системами породження значень, а не просто набором тверджень чи мовою» (Shepherd, 2010b: 156). Дотримуючись цієї логіки, я висуюю припущення, що концептуальна організація Резолюції прописує і передбачає певні нормативні розуміння «безпеки» та «практикування» гендеру. Вкорінені в певну систему цінностей значення, що пов'язані із РРБООН 1325, мають глибинні наслідки для її впровадження. Відповідно, нам слід спочатку критично

проаналізувати, як розуміння гендеру і безпеки в ООН формує розвиток і впровадження Резолюції, розглядаючи Резолюцію як дискурсивну практику, котра передбачає певні види розуміння гендеру, війни та миру.

Як зауважує Лора МакЛауд, конкретна реалізація гендерної безпеки покладається на певну логіку «гендеру» та «безпеки» (McLeod, 2011: 595). Вона «посутньо політична», що означає, що певні діячі можуть використовувати виведену з певного дискурсу концептуалізацію гендеру та можливостей для власних цілей, отримуючи звужені політичні переклади політик і документів ООН. В цій розвідці я стверджую, що те, як саме гендер і гендерна безпека представлені в дискурсі ООН щодо архітектури миробудівництва, уможлиблює і узаконює одні типи дій держав (підтримка поточного процесу мілітаризації) та унеможлиблює інші (замовчування антивоєнної та антимілітаристської критики). Щоб обґрунтувати моє твердження, в подальших розділах я проаналізую конкретну гендерну політику, яка сформувала дискурси гендерної безпеки під час розробки Резолюції, а потім розгляну два основних шляхи, якими, як я стверджую, держави привласнюють і мілітаризують Резолюцію.

Робимо війну безпечнішою для жінок: Резолюція 1325 та жіноча історія (herstory)

Після РРБООН 1325 Рада безпеки прийняла, починаючи з 2000 року, шість подальших резолюцій, котрі сукупно утворюють Порядок денний «Жінки, мир та безпека» (ЖМБ) в ООН (Shepherd, 2015: 273). Порядок денний ЖМБ спирається на три основні підвалини: захист, попередження та участь. В наступному розділі цієї розвідки я розглядаю дві з них і доводжу, що і «захист», і «участь» держави використовують, щоб збільшити власні воєнно-промислові комплекси та залучити більше людей в мілітаризовані інститути безпеки.

Стверджувалося, що у РРБООН 1325 відтворюється конвенційне в ООН розуміння людської безпеки – що держава забезпечує безпеку, що безпека є відсутністю конфлікту та що безпека є щось, чого можна досягти (Shepherd, 2008b: 127; McLeod, 2016: 37; Zajović, 2010). В Резолюції підкреслювалося, що основний обов'язок Ради безпеки згідно із Статутом ООН – це «підтримка міжнародного миру і безпеки» (РРБООН 1325). За цією логікою, гендерна безпека в Резолюції розуміється як розширення людської безпеки, вибудоване в такий спосіб, що не ставить під сумнів конвенційну ідею безпеки, за якою мілітаристські інститути є гарантами (державної) безпеки. Більше того, для багатьох феміністок-пацифісток РРБООН 1325 є проблемною, бо не підважує існуючі владні структури та припущення про військову систему (Cohn, 2008; Cockburn, 2007). Хоча Резолюція прямим текстом закликає до захисту жінок від насильства, до включення жінок в миротворчі операції та розв'язання конфліктів, жоден абзац в тексті Резолюції не згадує попередження війни чи мілітаризм як такий. В такий спосіб Резолюція приймає апріорне існування війни, оприроднює потребу в мілітаризації та не ставить ці явища під питання, і замість цього скеровує зусилля на те, аби зробити *неунікні* війни принаймні безпечнішими для жінок. Той факт, що «гендерна безпека» концептуалізована так, що не підважує мілітаризм і війну, стає очевидним, коли ми дивимось на жіночу історію Резолюції.

В 2000 році під час засідання Комісії ООН з положення жінок була утворена НУО «Робоча група з питань жінок, миру та безпеки» з метою просувати прийняття Резолюції (Cohn, 2008: 4). В основу написання цієї Резолюції були покладені величезні обсяги роботи з боку численних зацікавлених сторін, зокрема, громадських організацій. Тим не менше, незважаючи на таку виняткову процедуру її написання, яка збрала разом різні зацікавлені сторони, аналіз її глибинних цінностей та відпочаткових задач виявляє декілька вирішальних фактів.

Цікаво зауважити, що більшість учасниць Робочої групи не визначала свою позицію ані як «антивоєнну» як таку, ані як феміністську (Cohn, 2008: 12). З шести учасниць лише Жіноча міжнародна ліга за мир і свободу (ЖМЛМС, Women's International League for Peace and Freedom, WILPF) прямим текстом визначає себе як феміністську, антивоєнну й антимілітаристську та не уникала розмов про «політичні» питання (Cohn, 2008: 12). Пропозицію з боку ЖМЛМС поговорити про міжнародну торгівлю зброєю, мілітаризм та його зв'язок із маскулінностями назвали «занадто політичною». Отже, *причини* збройних конфліктів сприймалися як занадто радикальні для включення в Резолюцію.

Відсутність цих міркувань в Резолюції викриває дискурсивні практики порядку денного ЖМБ, які слідує за конвенційними практиками міжнародних установ з питань миру і безпеки, в яких державна безпека досягається військовими засобами. Як результат, Резолюція захищає жінок у війні, підкреслюючи, що вони тепер мають рівне право брати участь в припиненні конкретних війн, але лишаючи *війну* як таку недоторканою. В РРБООН 1325 існування війни як системи та функціонування воєнно-промислового комплексу під питання не ставляться і в такий спосіб узаконюються. В той же час було б дуже наївно вважати, що Резолюція зможе підняти питання про існування війни як такої. Коли більше ніж 80% прибутків від глобальної торгівлі зброєю отримують п'ять постійних членів Ради безпеки (Cohn, 2008: 18), питання про те, як Рада безпеки може практично бути проти війн, втрачає сенс.

Не лише війна, але й мілітаризовані маскулінності не є темою Резолюції. В Резолюції жодним словом не згадуються ані чоловіки, ані маскулінна культура насильства (Cockburn, 2013: 444). Резолюція розроблена із нормалізацією ідеї, що насильство проти жінок та дівчат відбуватиметься завжди, тому існує велика потреба «захищати права жінок та дівчат під час та після конфліктів», «захищати жінок і дівчат від гендерного насильства, зокрема, зґвалтування та інших форм сексуального насильства». В такий спосіб Резолюція не підважує патріархат; патріархатна система чоловічого домінування лишається поза порядком денним Резолюції. В наступних двох розділах цієї розвідки я показую два основні шляхи, якими відбувається мілітаризація Резолюції: 1) через пов'язування гендеру із «жінками, які потребують захисту» (підвалина «захист» Порядку денного ЖМБ) та 2) через забезпечення «участі» жінок в постконфліктній відбудові шляхом їх включення у військовий сектор і сектор безпеки (концепція «участь»).

“Вони врятують вас своєю зброєю ”: гендер як «жінки під захистом»

Як зауважує Надін Пешгірбаль, в мові ООН жінки переважно зображуються як жертви, які потребують захисту (Puechguirbal, 2015: 254). Незважаючи на свій прогресивний підхід, Резолюція 1325 все одно використовує мову віктимізації. «Висловлюючи своє занепокоєння, що цивільне населення, особливо жінки та діти, становить переважну більшість серед тих, кому шкодить збройний конфлікт» та визнаючи вплив «ефективних організаційних заходів на забезпечення захисту [жінок]», Резолюція закликає до заходів, які б «гарантували захист і повагу до прав людини жінок і дівчат», «захищали жінок і дівчат від гендерного насильства, зокрема зґвалтувань та інших форм сексуального насильства, та всіх інших форм насильства в ситуаціях збройного конфлікту», а також спонукає «брати до уваги особливі потреби жінок і дівчат» (РРБООН 1325). Жінки в Резолюції також пов'язані із дітьми і описуються як безпорадні вразливі особи. І дійсно, як каже Синтія Енлоу, «машина війни покладається і на жінок, і на уявлення про жіночість» (Enloe, 2000: x; Enloe, 2010: 3). Отже, Резолюція посилює ідею, що (мілітаризовані) чоловіки сприймаються як норма чи еталон для порівняння та «захисники», а жінки утворюють «іншого»: безпорадних, «під захистом», «жінок-і-дітей».

Один із шляхів, яким впроваджується РРБООН 1325 – через розробку Національних планів дій (НПД). Лора Шеперд проаналізувала НПД, розроблені в шести країнах – Австралія, Грузія, Німеччина, Італія, Велика Британія та США. Вона виявила, що ці НПД переважно зосереджені на «захисті жінок» та на тому, аби «зробити війну безпечною» для них. Декілька з НПД, зокрема, ті, котрі були прийняті в США, Великій Британії та Австралії, також представляють війну і небезпеку «по той бік океану», аніж в їх власних країнах (Shepherd, 2016: 1), підтримуючи ідею позатериторіального втручання (Kronsell and Kronsell, 2012: 5), що відкриває можливості для зовнішніх (військових) втручань.

Спираючись на концепцію державності Мішеля Фуко, Одрі Рівз підкреслює, що в межах одержавлених дискурсів миротворення ООН відбувається виправдання певних обґрунтувань для військового втручання в постколоніальних країнах (Reeves, 2012: 350). Отже, відсилка до жінок, котрі потребують захисту, може підтримувати глобальні ієрархії та просувати «колоніальний фемінізм» (Al-Ali and Pratt, 2009). Наприклад, в преамбулі Резолюції Ради безпеки 1483 стосовно Іраку є посилання на Резолюцію РРБООН 1325, коли включення жінок у процеси відбудови було використане в ім'я виправдання військової окупації та риторики про «звільнення» пригноблених жінок (Cohn et al., 2004: 138). Валентін Могадам теж переконана, що Резолюцію відсунули убік заради «глобальної війни проти тероризму» (Moghadam, 2015: 339). Тож в ім'я захисту і далі використовуються колоніальні уявлення і практики (Agathangelou and Turcotte, 2015: 43). Ігноруючи перетини класу, національності, громадянства, сексуальної орієнтації, гендерної тожсамості або інші важливі аспекти, РРБООН 1325 і далі відтворює «білий західний гетеросексуальний фемінізм» (Santos et al., 2012; Pratt, 2013) і навіть і не намагається ставити під сумнів капіталізм, неоколоніалізм чи імперіалізм та включити інтерсекційний і постколоніальний феміністські підходи.

В ім'я захисту жінок держави свідомо використовують РРБООН 1325 та підвалину «захист» Порядку денного ЖМБ задля власних мілітаристських, імперіалістських або неоколоніальних задач. ООН витлумачує гендер як «жінок, які потребують захисту», а гендерна безпека сприймається через призму узвичаєного державоцентричного мілітаризованого розуміння безпеки. Саме тому так важливо, як, власне, саме в рамках Резолюції працює логіка гендеру і гендерної безпеки та як ООН витлумачує їх, бо якраз через такі маніпуляції дискурсивними репрезентаціями і уможливлюється привласнення Резолюції. Щоправда, захист – не єдина стратегія, яку використовують для мілітаризації Резолюції. В останньому розділі цієї розвідки я розглядаю приклад Вірменії, щоб показати, як участь жінок забезпечує чинність мілітаристського порядку денного держави та залишає поза увагою маскулінні владні парадигми.

“Ми це можемо!”: включення жінок в сектор безпеки та збройні сили

Визнаючи «потребу збільшити роль [жінок] в процесі прийняття рішень стосовно попередження і розв'язання конфліктів», Резолюція 1325 «заохочує країни-учасниці гарантувати збільшення представництва жінок на всіх рівнях прийняття рішень в національних, регіональних і міжнародних установах і механізмах для попередження, врегулювання та розв'язання конфліктів». Вона також «закликає Генерального секретаря впровадити його стратегічний план дій (A/49/587), який передбачає збільшення участі жінок на рівнях прийняття рішень в розв'язанні конфліктів та мирних процесах». Цікаво зауважити, як непропорційно поділена «участь» жінок в розв'язанні конфлікту та постконфліктній реабілітації за галузями у Вірменії. Зокрема, включення жінок в процеси прийняття рішень та мирних переговорів можна порівняти із зростанням присутності жінок у військових закладах. Розгляд вкрай обмежених даних з теми 1325 в країні показує, що участь жінок в секторі безпеки є основною «сферою впровадження» Резолюції РРБООН 1325 і значно вища порівняно із рівнями участі жінок в інших галузях.

Станом на 2016 рік в Національному Парламенті Вірменії жінок було лише 12 зі 131. На рівні голів міністерств тільки двоє – жінки, і їхня кількість за останні роки не зазнавала змін (Shahnazaryan, 2015). Жінки виключені з усіх формальних переговорів про мир, а їхні миротворчі зусилля лишаяються на маргінальному неформальному рівні (Kvinna till Kvinna, 2012; The Global Network of Women Peacebuilders, 2013). Однак, коли йдеться про участь жінок в секторі безпеки, спостерігається зовсім інша тенденція. У Вірменії триває реформа сектору безпеки, і один з її компонентів – заохочення більшої кількості жінок приєднуватися до сектору безпеки (Armenpress, 2015b). У червні 2013 року Міністерство оборони Вірменії оголосило, що відтепер жінок прийматимуть в два головних військових інститути країни (Abrahamyan, 2013), про що пізніше прозвітувалися як про великий крок до впровадження Резолюції. Виходить, що у Вірменії впровадження РРБООН 1325 прирівнюють до участі жінок в вірменських оборонних і військових структурах, з чого можна зробити висновок, що жінок можна захистити через урівнювання можливостей. Ще один висновок, який тут напрошується – це те, що гендерна безпека сприймається в межах мілітаризованого бачення безпеки.

Найяскравішим прикладом того, як Вірменія виконує свої зобов'язання за Резолюцією – це посилення партнерства між Вірменією та НАТО, направленою на успішне впровадження Резо-

люції 1325 (NATO, 2016). Власне, достатньо ближче придивитися до бажаних результатів і дій, передбачених у Плані дій НАТО /Ради Євроатлантичного партнерства (ЕАРС) на 2014-2016 роки, щоб зрозуміти, наскільки значного масштабу мілітаризація передбачена в ім'я Резолюції (NATO, 2014). Як зазначено в цьому документі, «НАТО має за основоположну і непохитну мету захищати свободу і безпеку усіх її членів як *політичними*, так і *військовими* засобами (NATO, 2014), виділення моє). А тим часом, присвоєння Резолюції представництвами НАТО в різних країнах не є чимось новим – і антимілітаристські феміністки зауважували це (Cockburn, 2009).

Щоб посилити союз НАТО-Вірменія, в листопаді 2014 року у Вірменії був організований «тиждень НАТО», однією з тем якого було впровадження РРБООН 1325 у Вірменії (Leach, 2014; UNFPA, 2015). Як і варто було чекати, офіційний захід стосовно Резолюції організували Міністерство оборони, Міністерство іноземних справ та представництво Фонду народонаселення ООН у Вірменії, що вкотре підкреслило мілітаристський і ліберальний підхід Вірменії до впровадження Резолюції. Подібні події були організовані і в 2015 і 2016 роках.

Пізніше, 3 квітня 2015 року, Міністерство оборони Вірменії приймало Спеціальну представницю Генерального секретаря НАТО з питань жінок, миру і безпеки, посолку Марієт Шурман. Під час зустрічі обговорювали Резолюцію 1325. Як зауважило Міністерство оборони, стратегія, яку Республіка Вірменія застосовує до впровадження Резолюції, є успішною, що підтверджують показники включення жінок у сектор безпеки та політику безпеки, а також зростання кількості жінок у військових закладах (A1plus.am, 2015).

В листопаді того ж року офіс Фонду народонаселення ООН у Вірменії та вірменські Міністерство оборони та Міністерство закордонних справ організували майстерню з впровадження Резолюції 1325, в якій взяли участь представники та представниці НАТО, різних міжнародних організацій та дипломатичних представництв, громадянського суспільства й академії. Ваган Асатрян, старший експерт Міжнародного центру людського розвитку, говорив про дослідження за підтримки Фонду народонаселення ООН стосовно включення жінок в сферу оборони у Вірменії. Артур Атанесян, завідувач кафедри прикладної соціології в Єреванському державному університеті, представляв майбутню книжку «Жінка і армія», в котрій висвітлюється залученість жінок у збройні сили (UNFPA, 2015).

Що не дивно, під час «тижня НАТО» у 2016 році в Єревані офіцер-координатор офісу НАТО на Південному Кавказі Вільям Лах'ю зауважив на заході під назвою «Жінки у збройних силах», що «роллю та значимістю жінок у збройних силах багато років нехтували, однак ООН і НАТО їх визнають» (Mediamax.am, 2016). Ці приклади показують, як включення жінок у силову сферу сприймається як кінцева мета Резолюції. Щоправда, збільшення участі жінок в збройних силах та кривовикористання Резолюції 1325 не є результатом зовнішнього втручання з боку глобальних військових структур, а радше обопільним і взаємовигідним процесом росту мілітаризації. В рамках парадигми «нації-армії», яку прийняла правляча еліта Вірменії (News.am, 2017), за якою нація прирівнюється до армії, а вірменське суспільство перетворюється на суспільство-збройні сили, порядок денний жінок стає лише ще однією сферою, яку привласнюють задля націоналістичних мілітаристських цілей.

Можна сказати, що включення жінок в збройні сили передбачає, що Порядок денний ЖМБ слід впроваджувати, бо він дозволяє державам *поліпшити* війну (Shepherd, 2016). По суті, додавання більше жінок в систему, чий сенс існування – застосовувати насильство проти «іншого», щоб зберегти безпеку «свого» (Al-Ali, 2009) – не є радикальною дією. Важко повірити, що стратегія «додати жінок і перемішати» спроможна змінити мілітаризовану маскуліність. Як це сказала Ханна Райт (Wright, 2015: 505), «чи заклики набирати в армію більше жінок дійсно фемінізують збройні сили, а чи вони просто мілітаризують фемінізм»? Це риторичне питання веде до ідеї, до структури влади, що їх феміністки хочуть зруйнувати, є власне саме тими структурами, котрі уможливають включення жінок (Cohn et al., 2004: 138). Отже, в рамках РРБООН 1325 жінки включені у сектор безпеки та збройні сили в такий спосіб, який жодним чином не підважує присутньо маскулінізовану культуру армії і не ставить під найменший сумнів владні структури і військову систему.

Висновки

РРБООН 1325 має потенціал розхитати панівні гендерні норми та підтримати критичну реконцептуалізацію гендерної безпеки. Однак в цій розвідці я стверджую, що незважаючи на свій революційний потенціал, РРБООН 1325 і надалі підтримує військову систему, котру мала б руйнувати, перетворюючи порядок денний жінок на ще одне знаряддя для досягнення політичних цілей, котрі визначають чоловіки для чоловіків. Відсутність питань щодо того, як саме «гендер» і «гендерна безпека» витлумачуються і застосовуються в системі ООН, не лише не підважує військову систему, але й нормалізує війну для мілітаризованих владних діячів. Такий підхід використовує жінок для відтворення структур влади в рамках неоліберальної імперії в ім'я «захисту» й «участі» жінок, а отже, не лише не ставить під сумнів мілітаризацію, а й мілітаризує сам фемінізм.

Поставити під сумнів роботу апарату ООН з питань безпеки та проаналізувати його узвичаєне тлумачення гендеру й гендерної безпеки – ризикована стратегія. Втім, важливо критично розглянути ту мову, якою користується ООН, тому що дискурси, що їх ООН породжує, задають форму впровадження її резолюцій. Жак Дерріда (Derrida 1989) стверджує, що «поза текстом» не існує нічого; наші дії набувають значення через слова. Дискурсивні практики вибудовують, породжують та узаконюють певні значення і дії, і саме ці практики нам і потрібно проаналізувати. РРБООН 1325 не повинна нормалізувати війну чи заохочувати процеси мілітаризації; її слід використовувати для сприяння демілітаризації, розвитку антимілітаристських політик миру та забезпечення дискурсивного зсуву від конвенційного розуміння мілітаризованої безпеки, зосередженої на інтересах країн, до феміністської концептуалізації миру.

Бібліографія

- (1989). Jacques Derrida, *Of Grammatology* (1970). Minneapolis: Minneapolis: University of Minnesota Press.
- (1989). Jacques Derrida, *Of Grammatology* (1970). Minneapolis: Minneapolis: University of Minnesota Press.
- (2000). UNSCR 1325. Доступний за адресою: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/720/18/PDF/N0072018.pdf?OpenElement>
- (2012). Armenia and Azerbaijan: Stuck in conflict over Nagorno-Karabakh. The Kvinna till Kvinna Foundation.
- (2013). 2013 Civil Society Monitoring Country Report on Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 "Women, peace and security". Goris Women's Development "Resource Center" Foundation, Society Without Violence, Democracy Today, Women's Resource Center, Peace Dialogue, Women's Rights Center, Armenian Young Women's Association.
- (2015). Մարիետ Շուրմանի գլխավորած պատվիրակությունը ՀՀ ՊՆ-ում. Доступний за адресою: <http://www.a1plus.am/1375173.html> [Переглянуто 01/05/2017]
- (2015). Workshop on implementation of UNSC Resolution 1325: Experience of Armenia. Доступний за адресою: <http://armenia.unfpa.org/en/news/workshop-implementation-UNSC-resolution-1325-experience-armenia#sthash.kfma1N7g.dpuf> [Переглянуто 01/05/2017].(2015a). High-level Review on Women, Peace and Security: 15 years of Security Council resolution 1325. Доступний за адресою: <http://wps.unwomen.org/en/highlights/15th-anniversary-of-1325> [Переглянуто 30/05/2016].
- (2015b). Ministry of Defense encourages women's military service in the army. Доступний за адресою: <https://armenpress.am/eng/news/816061/ministry-of-defense-encourages-women%E2%80%99s-military-service-in-the-army.html> [Переглянуто 30/05/2016].
- (2016). NATO and Armenia committed to partnership. Доступний за адресою: http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_129110.htm [Переглянуто 30/05/2016].
- (2016). Կանայքը ՀՀ զինված ուժերում. առկա իրավիճակն ու փոփոխությունները. Доступний за адресою: <http://www.mediamax.am/am/news/armypolice/20583/#sthash.aE4yWEUh.dpuf> [Переглянуто 01/05/2017].
- (2017). Armenia MOD: Nation, army concepts need to be associated with one another. Доступний за адресою: <https://news.am/eng/news/351167.html> [Переглянуто 01/05/2017]
- Abrahamyan, G. (2013). Armenia: Military Academies Opening Doors to Women. Доступний за адресою: <http://www.eurasianet.org/node/67254> [Переглянуто 16/07/2013].
- Agathangelou, A. M. & Turcotte, H. M. (2015). Postcolonial theories and challenges to 'first worldism'. In: Shepherd, L. J. (ed.) *Gender Matters in Global Politics: A Feminist Introduction to International Relations*. New York: Routledge.
- Al-Ali, N. & Pratt, N. (2009). *Women and war in the Middle East*: Zed Books.
- Al-Ali, N. S. a. (2009). *What kind of liberation?: women and the occupation of Iraq*: Berkeley: University of California Press.
- Cockburn, C. (2004). *The Continuum of Violence: A Gender Perspective on War and Peace*: University of California Press.

- Cockburn, C. (2007). *From where we stand: War, women's activism and feminist analysis*: Zed Books.
- Cockburn, C. (2009). Uncovering the falsehoods of NATO's "security": Steps along the road of a feminist peace activism. [Переглянуто 05/05/2016].
- Cockburn, C. (2012). *Antimilitarism: Political and Gender Dynamics of Peace Movements*: Palgrave Macmillan.
- Cockburn, C. (2013). War and security, women and gender: an overview of the issues. *Gender & Development*, 21(3), 433-452.
- Cockburn, C. (2015). Militarism. In: Shepherd, L. J. (ed.) *Gender Matters in Global Politics: A Feminist Introduction to International Relations*. New York: Routledge.
- Cockburn, C. & Enloe, C. (2012). Militarism, Patriarchy and Peace Movements: CYNTHIA COCKBURN AND CYNTHIA ENLOE IN CONVERSATION. *International Feminist Journal of Politics*, 14(4), 550-557.
- Cockburn, C. & Zarkov, D. (2002). *The postwar moment: militaries, masculinities and international peacekeeping, Bosnia and the Netherlands*. London: London: Lawrence & Wishart.
- Cohn, C. (2008). Mainstreaming gender in UN security policy: A path to political transformation? *Global Governance*. Springer.
- Cohn, C., Kinsella, H. & Gibbins, S. (2004). Women, Peace and Security Resolution 1325. *International Feminist Journal of Politics*, 6(1), 130-140.
- Coomaraswamy, R. (2015). Preventing Conflict Transforming Justice Securing the Peace: A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325. UN Women.
- Enloe, C. (2010). *Nimo's War, Emma's War - Making Feminist Sense of the Iraq War*: Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.
- Enloe, C. (2014). *Bananas, Beaches and Bases Making Feminist Sense of International Politics* (2nd ed. ed.). Berkeley: Berkeley: University of California Press.
- Enloe, C. H. (2000). *Maneuvers: the international politics of militarizing women's lives*. Berkeley, Calif.; London: Berkeley, Calif.; London: University of California Press.
- Kronsell, A. & Kronsell, A. (2012). *Gender, Sex, and the Postnational Defense: Militarism and Peacekeeping*: Oxford University Press.
- Leach, K. (2014). UNSCR 1325 in practice: Women in the military. <http://blogs.fco.gov.uk/katherineleach>.
- McLeod, L. (2011). Configurations of Post- Conflict: Impacts of Representations of Conflict and Post- Conflict upon the (Political) Translations of Gender Security within UNSCR 1325. *International Feminist Journal of Politics*, 13(4), 594-611.
- McLeod, L. (2015). A Feminist Approach to Hybridity: Understanding Local and International Interactions in Producing Post-Conflict Gender Security. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 9(1), 48-69.
- McLeod, L. a. (2016). *Gender politics and security discourse: personal-political imaginations and feminism in "post-conflict" Serbia*: Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge.
- Moghadam, V. M. (2015). Transnational activism. In: Shepherd, L. J. (ed.) *Gender Matters in Global Politics: A Feminist Introduction to International Relations*. New York: Routledge.
- NATO (2014). NATO/EAPC ACTION PLAN FOR THE IMPLEMENTATION OF THE NATO/EAPC POLICY ON WOMEN, PEACE AND SECURITY. North Atlantic Treaty Organization.

- Parashar, S. (2015). War. In: Shepherd, L. J. (ed.) *Gender Matters in Global Politics: A Feminist Introduction to International Relations*. New York: Routledge.
- Pratt, N. (2013). Reconceptualizing Gender, Reinscribing Racial–Sexual Boundaries in International Security: The Case of UN Security Council Resolution 1325 on “Women, Peace and Security”. *International Studies Quarterly*, 57(4), 772-783.
- Puechguirbal, N. (2015). Peacekeeping. In: Shepherd, L. J. (ed.) *Gender Matters in Global Politics: A Feminist Introduction to International Relations*. New York: Routledge.
- Reeves, A. (2012). Feminist Knowledge and Emerging Governmentality in UN Peacekeeping: PATTERNS OF CO-OPTATION AND EMPOWERMENT. *International Feminist Journal of Politics*, 14(3), 348-369.
- Santos, R., Roque, S. & Moura, T. (2012). Lost Connections: Representations of Gender, (Armed) Violence and Security in Resolution 1325. *Revista Critica de Ciencias Sociais*, (96), 165-196.
- Shahnazaryan, G. (2015). Women’s Political Participation in Armenia: Institutional and Cultural Factors. *CAUCASUS ANALYTICAL DIGEST*, 71, 9-13.
- Shepherd, L. (2008a). 'To save succeeding generations from the scourge of war': the US, UN and the violence of security. *Review of International Studies*, 34(2), 293-311.
- Shepherd, L. J. (2008b). *Gender, Violence and Security Discourse as Practice*. London: London: Zed Books Ltd.
- Shepherd, L. J. (2010a). *Gender matters in global politics: A feminist introduction to international relations*.
- Shepherd, L. J. (2010b). Women, armed conflict and language – *Gender, violence and discourse*. *International Review of the Red Cross*, 92(877), 143-159.
- Shepherd, L. J. (2015). *Peacebuilding*. In: Shepherd, L. J. (ed.) *Gender Matters in Global Politics: A Feminist Introduction to International Relations*. New York: Routledge.
- Shepherd, L. J. (2016). Making war safe for women? National Action Plans and the militarisation of the women, peace and security agenda. *International Political Science Review*.
- Sylvester, C. (2012). *War as Experience Contributions from International Relations and Feminist Analysis*. Hoboken: Hoboken: Taylor and Francis.
- UNFPA. (2015). Workshop on implementation of UNSC Resolution 1325: Experience of Armenia [Online]. UNFPA Armenia. Доступний за адресою: <http://www.unfpa.am/en/news-1325-2015> [Переглянуто 25/05/2016].
- Väyrynen, T. (2004). Gender and UN peace operations: The confines of modernity. *International Peacekeeping*, 11(1), 125-142.
- Wright, H. (2015). Ending Sexual Violence and the War System – Or Militarizing Feminism? *International Feminist Journal of Politics*, 17(3), 503-507.
- Zajović, S. (2010). *Women, peace, security: Resolution 1325 - 10 years*. Belgrade: Women in Black - Belgrade.

Досвід зтяжнього переміщення в оповідах внутрішньо переміщених жінок з Абхазії

Наргіза Ар'єванідзе

Студентка докторантури на факультеті гендерних студій

в рамках Програми Visby Шведського інституту

Тбілісі, Грузія

nargiza.arjevanidze@gmail.com

В основу цієї розвідки були покладені оповіді внутрішньо переміщених жінок, котрі були змушені тікати з Абхазії в межах території Грузії¹⁸ на початку тисяча дев'ятсот дев'яностих. Вона зосереджена на жіночому досвіді вимушеного переміщення та використовує попередні результати ширшого дослідного проекту.¹⁹ Аналізуючи інтерв'ю з внутрішньо переміщеними жінками про їхні історії життя, я прагнула зрозуміти, як переміщені жінки пам'ятають, згадують та вибудовують своє минуле до збройного конфлікту та по відношенню до їхніх нинішніх життєвих обставин, як вони переживали та описують насильницькі дії та їх наслідки, як вони згадують і описують своє життя у зтяжному переміщенні і донині.

З часу здобуття незалежності в 1991 році Грузія зазнала кардинальних трансформацій і кілька хвиль збройних конфліктів та вимушеного переміщення. В 1991-1994 роках та пізніше в 2008 році тисячі етнічних грузинів були змушені полишити свої домівки та переїхати в межах території Грузії внаслідок збройних конфліктів у Південній Осетії та Абхазії. За деякими оцінками, ці конфлікти призвели до вимушеного переміщення більше ніж 370 тисяч осіб (IDMC/NRC 2012). За новішими даними, в Грузії внаслідок збройних конфліктів нараховується приблизно 232 тисячі внутрішньо переміщених осіб (ВПО) (IDMC 2014), що становить 6 відсотків населення країни (Ferris, Mooney, and Stark 2011).

Як біженці, так і ВПО вимушені полишати свої домівки несподівано та у великій кількості. Втім, на відміну від біженців ВПО не перетинають міжнародного кордону, а залишаються в межах кордонів власної країни та перебувають під захистом власного уряду. І біженці, і ВПО «починають з положення втрати, включаючи втрату майна, родини і спільноти, а також нерідко емоційного й фізичного здоров'я» (Jacobsen 2014); ключова відмінність полягає у тому, що ВПО лишаються громадянами, а біженці є «іноземцями» в країні, що їх приймає. Втім, незважаючи на те, що вони живуть у своїй власній країні, ВПО зазнавали ізоляції, стигми й маргіналізації та почувалися сторонніми у власній країні (Mitchnek et al. 2009, Rekhviashvili 2015), і жінки в цьому дослідженні теж згадували подібний досвід.

Незважаючи на те, що вони були громадянами країни, в межах якої вони були переміщені, ВПО, як це формулює Лундгрєн, «не в тому місці»; вони «одночасно і свої, і не свої» (Lundgren 2016:19). Запропонована Тернером концептуалізація *пороговості* (лімінальності) та *перехідних істот* може також бути корисною для опису стану лімба, в якому ВПО в Грузії застрягли вже більше 20 років; словами Тернера, «перехідні істоти, або ж лімінальні особи [...] перебувають ані тут, ані там, чи навіть взагалі ніде

18 Маршрут їхньої подорожі не був прямолінійним: більшість опитаних в рамках цього дослідження були змушені переїздити з місця на місце багато разів, щоб втекти від війни і вижити. Хтось із них провели перші дні після втечі у сусідній Росії, а потім повернулися назад в Грузію, де з часом або отримали від держави «тимчасовий» притулок чи житло, або пішли жити до рідні.

19 З грудня 2015 р. до лютого 2017 р. для мого докторського дослідження я провела глибинні інтерв'ю та подальші бесіди із 14 жінками з Абхазії. Жінки були у віці від 55 до 70 років. Емпіричні дані, зібрані у 2015 та 2016 рр., були проаналізовані і включені як окремий розділ в збірку «Гендер в Грузії», заплановану до виходу друком у видавництві «Бергхан Букс» восени 2017 р.

[...] та, щонайменше, 'між' усіма відомими орієнтирами у часопросторовій чи культурній класифікації» (Turner 1967:236). В умовах тривалого переміщення ВПО почуваються так, ніби вони загрузли поміж втраченим домом, нинішньою «тимчасовою» оселею та уявлюваною майбутньою домівкою. (Kabachnik et al. 2010, Lundgren 2016).

Дописувачки збірки «Наслідки – Жінки в постконфліктній трансформації» підкреслюють, що проблеми відбудови життя у суспільстві, пошматованому війною, “значно складніші і важчі, ніж завдання припинити збройний конфлікт». В окремих розділах вони показують, що «не існує єдиного для всіх постконфліктного досвіду, оскільки життєві сценарії після війни такі ж розмаїті, як і самі конфлікти» (Meintjes et al. 2002). Більше того, конфлікт і його наслідки чоловіки та жінки зазнавали і пам'ятали по-різному. Все більше робіт з феміністських досліджень пам'яті підкреслюють, що «минуле формує сучасність і всіх «нас» нинішніх, множинними і глибоко гендерованими шляхами» (Altinay and Peto 2016). Жінок, яких я інтерв'ювала, не можна віднести до якоїсь однієї групи, бо “різним був їхній досвід, вони мають різний зв'язок із конфліктом; цим визначається їхнє положення в умовах після конфлікту» (Vor 2002). Втім, в їхньому досвіді життя на засланні є певні подібності. Наприклад, в історіях, що їх вони розповідають, величезне місце займають пам'ять про втрачені домівки та спомини про життя у довоєнній, мирній Абхазії. Ці спомини цілковито позитивні і забарвлені ностальгією; згідно з подібними дослідженнями, які зауважують, що позитивна пам'ять про минуле і ностальгія як емоційний досвід поширені у пост-соціалістичних, постконфліктних країнах, як Грузія, це тісно пов'язано із втратою соціальної довіри, а також нинішньою соціальною незахищеністю, що посилює почуття туги за минулим (Light and Young 2015, Petrović 2008, Palmberg 2013, Velikonja 2005, Kabachnik et al. 2013, Dunn 2014, Arjevanidze 2017). В той же час це можна витлумачити як вираз критики їхнього нинішнього положення. У постконфліктних умовах у спогадах ВПО, які сильніше відчують свою приналежність до втраченої домівки і землі, нормальність, спокій і безпека минулого окреслюються на тлі поточної ситуації і описуються у порівнянні із нинішніми суворими обставинами і тривалою невизначеністю (Toria 2015, Kabachnik et al. 2013, Lundgren 2016, Dunn 2014).

Як я вже згадувала раніше, ВПО з Абхазії перебувають у пастці невизначеності стосовно того, чи вони зможуть повернутися до своїх колишніх домівок, в ситуації зтяжненого переміщення. Ідея наслідків і постконфліктного етапу стає іще невизначенішою і складнішою, коли вони застрягли на невизначений термін в очікуванні, яке ніколи не закінчується, тим часом живучи у так званому «тимчасовому» житлі. Емоційні страждання та спомини про війну у поєднанні із економічною нестабільністю і важкими умовами життя роблять багатьох ВПО особливо вразливими. Для багатьох в Грузії таке життя в невизначеності зтяжненого переміщення перетворилося на хронічний стан, який можна описати як досвід безперервної кризи.

Отже, концепція кризи як досвіду, котру Vig (Vigh 2008) розглядає як хронічний стан, є ключовою для мого дослідження. Кризу у випадку зтяжненого переміщення ми розуміємо як необмежений розрив щоденного та аномальність у протиставленні до нормальності минулих часів. Спираючись на цитату²⁰ з Вальтера Бен'яміна про «надзвичайний стан», Vig розглядає *кризу*, котра може бути соціальною, політичною чи екзистенційною, як хронічний і постійний стан життя все більшої кількості людей по всьому світу. Він пропонує розуміти *кризу* не як тимчасовий досвід аномальності і розриву,

20 «Традиція пригноблених вчить нас, що 'надзвичайний стан', в якому ми живемо, то не виняток, а правило» (Benjamin 1999: 248 цитата наведена в Vigh, 2008).

спричинених широким спектром травматичних подій в певний момент часу, а радше як постійний стан справ і ситуацію аномальності, в якій «хронічно хворі, структурно пригноблені, соціально маргіналізовані та бідні» продовжують жити і намагаються дати лад своєму життю (Vigh 2008:7).

Окрім хронічної невизначеності та нестабільності, нам варто належним чином зважати на травму і спомини про насильницькі події, коли нам йдеться про людей, які живуть у повоєнних умовах. Як зауважує Ридстрьом, важливо зважати на те, як саме «спомини про війну [...] вписані в соціальне й особисте тіло» та як люди, які на власні очі бачили насильницькі події, намагаються «змиритися з біллю, що його завдала війна, зцілити свої рани і жити далі» (Rydstrom 2009). У постраждалих від війни суспільствах травма війни, за словами Хірш, переживається як «відчуття невблаганного повторення минулого нині і в майбутньому, в якому поранення не може бути зцілене чи виправлене, а існує далі, руйнуючи світи на своєму шляху» (Hirsch 2016). В моєму дослідженні²¹ жінки повертаються до споминів про війну на певній відстані від насильницьких подій, а не зблизька, і все одно ці спомини і досі переживаються, як зауважила антропологиня Віна Дас, як певного роду втілене «отруйне знання», знання, якого не так легко позбутися (Das 2000, Rydstrom 2009).

Як зауважує Віг, життя в екстремальних обставинах для все більшої кількості людей по всьому світу є «неприємним, але не неможливим», що цілком справедливо і стосовно переміщених жінок в цьому дослідженні. Досвід дроблення або руйнування єдності в часи кризи не обов'язково приводив їх до стану пасивності. (Vigh 2008) Як пише Дас, люди спромоглися зцілитися після надзвичайного насильства шляхом «занурення у буденне», а не втечі від нього. Цитуючи її, «відбувається взаємне поглинання насильницького і буденного [...] і подія завжди закріплена у буденному і щоденному, які так чи інакше заземлюють подію на себе» (Das 2006). В подібний спосіб жінки в цьому дослідженні, які пережили збройний конфлікт і зазнали надзвичайної емоційної втрати і травми, не лише вижили, а й розквітли, розвинувши, як це називає антропологиня Ненсі Шепер-Г'юз, «талант жити» (Scheper-Hughes 2008). Занурившись у буденне життя нової, раніше немислимої дійсності, взявши на себе ширші щоденні обов'язки з догляду за членами родини, часом з єдиним заробітком у господарстві після смерті їхніх чоловіків на війні, ці жінки проявили надзвичайну силу, стійкість та розмаїті тактики виживання у повоєнній ситуації.

Згадуючи війну та своє життя після переміщення, жінки, яких я інтерв'ювала, ділилися історіями, котрі унаочнювали їхню надзвичайну силу і «людську витривалість», у вигляді щоденних тактик стійкості, котрі «давали людям і спільнотам шляхи подолати травматичні умови і виживати в них» (Scheper-Hughes 2008). В той же час їхні історії сповнені болю і почуттів жалю і сорому: їм шкода, що вони змарнували свої найкращі роки через війну; їм шкода і сумно, що вони не могли належно забезпечити своїх дітей, оплатити їхню освіту, вони почуваються нещасливими, бо мають статус ВПО вже більше двадцяти років, вони почуваються знедоленими, бо досі живуть у тому самому «тимчасовому» житлі, що їм надали як ВПО майже 26 років тому, котре, за словами однієї з моїх співрозмовниць, «постійно нагадує, що ми біженки у нашій власній країні, і нагадує про жахливі роки одразу після війни».

Підсумовуючи, нам потрібно зважати, як саме ми описуємо досвід тисяч людей, які живуть і борються в країнах, пошматованих війною; наполягаючи на їхній стійкості в часи хронічної кризи, не слід ігнорувати

21 Я проводжу це дослідження як включена учасниця-спостерігачка і спираюся на сімейну етнографію і життєву історію в усній історії як підходи для збирання даних і їх витлумачення. Антропологині Еліс Вотерстоун і Барбара Рилко-Бауер розробили сімейну етнографію, щоб «увійти у глибоко приватний і внутрішній простір як етнографи» (Waterston and Rylko-Bauer 2006:405). Вотерстоун і Рилко-Бауер мають близькі зв'язки зі своїми інформантами; так само мої інформантки – це люди, з якими я маю близькі стосунки (Arjevanidze 2017).

їхню вразливість чи заплющувати очі на важкі обставини, що їх обживають люди із соціально незахищених груп. В той же час визнання вразливості для цих жінок не повинно сприйматися як «благання по захист, яке потенційно показує слабкість і подальше позбавлення агентності» (Hirsch 2016:82). Замість цього, пропонує Шепер-Г'юз, з одного боку нам не слід «недооцінювати людську спроможність не лише вижити, а й процвітати, під час та після надзвичайних станів, складних обставин і кожного дня, а також після надзвичайного насильства» (Scheper-Hughes 2008:42), а з іншого боку, нам варто зважати на те, що люди можуть бути одночасно «стійкими і вразливими», і визнавати людську вразливість в цьому яскравому прояві надзвичайної людської стійкості.

Посилання:

- Arjevanidze, N. 2017. Remembering the Past: Narratives of Displaced Women from Abkhazia In *Gender in Georgia: Feminist Perspectives on Culture, Nation and History in the South Caucasus*. Edited by Maia Barkaia and Alisse Waterston. Berghahn Books. Forthcoming 2017.
- Bop, C. 2002. Women in Conflicts, Their Gains and Their Losses. In *Women in Post-conflict Transformation*. Edited by Meintjes, S. Pillay, A. and Turshen, M.
- Buck, T. et al. 2000. Aftermath: Effects of Conflict on Internally Displaced Women in Georgia. Washington, DC: Working Paper 310 USAID.
- Das, V. 2000. The act of witnessing: Violence, poisonous knowledge, and subjectivity. In *Violence and subjectivity*, edited by V. Das, A. Kleinman, M. Ramphela and P. Reynolds, 205–26. Berkeley: University of California Press.
- Das, V. 2006. *Life and Words: Violence and the Descent into the Ordinary*. University of California Press.
- Dunn, E. 2014. *Humanitarianism, Displacement, and the Politics of Nothing in Postwar Georgia*. *Slavic Review*, #2.
- Ferris, E., E. Mooney and C. Stark. 2011. "From Responsibility to Response: Assessing National Approaches to Internal Displacement." The Brookings Institution and London School of Economics.
- Hirsch, M. 2016. Vulnerable Times. In *Vulnerability in Resistance*, edited by *Judith Butler, Zeynep Gambetti, Leticia Sabsay*.
- IDMC . 2014. Georgia: Internal displacement in brief, summary. Retrieved 29 March 2017 from <http://www.internal-displacement.org/europe-the-caucasus-and-central-asia/georgia/figures-analysis>
- IDMC/NRC. 2012. "Georgia: Partial Progress towards Durable Solutions for IDPs Internal Displacement Monitoring Centre/Norwegian Refugee Council." Retrieved 29 March 2017 from http://georgia.idp.arizona.edu/docs/idmc_georgia_3_12.pdf.
- Kabachnik, P. et al. 2013. "Traumatic masculinities: the gendered geographies of Georgian IDPs from Abkhazia." *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography*.
- Kabachnik, P., Regulska, J. and Mitchneck, B. 2010. "Where and When is Home? The Double Displacement of Georgian IDPs from Abkhazia." *The Journal of Refugee Studies*. 23 (3): 315-336.
- Light, D. and Young, C. 2015. *Local Memories in a Nationalizing and Globalizing World In*: Beyen, M. and Deseure, B. (eds), Palgrave, Basingstoke pp 221-243
- Lundgren, M. 2016. *Boundaries of displacement: belonging and return among forcibly displaced young Georgians from Abkhazia*. Mid Sweden University doctoral thesis (Mittuniversitetet)

- Meintjes, S., Pillay, A. and Turshen, M. 2002. *There is No Aftermath for Women. In The Aftermath: Women in Post-conflict Transformation.* Zed Books.
- Mitchnek, B., Mayorova, V. and Regulaska, J. 2009. Post-Conflict Displacement: isolation and Integration in Georgia. *Annals of the Association of American Geographers* 99:1022-1032
- Rekhviashvili, L. 2012 "Survival Strategies of the Poor and Marginalised — The Case of Internally Displaced People in Georgia." *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe* 15, no. 1 pp.123-35.
- UNHCR. 2009. *Protection of Internally Displaced Persons in Georgia: A Gap Analysis*
- Petrović, T. 2008. "Nostalgia matters. Nostalgia for Yugoslavia as Potential Vision for a Better Future". *Sociologija* 50.4 pp. 355–370.
- Palmberg, M. 2013. "Ruptured pasts and captured futures: Life narratives in postwar Mostar". *Focaal—Journal of Global and Historical Anthropology* 66 pp.14–24
- Peto, A. and Altinay, A.G. 2016. Introduction. *Uncomfortable Connections: Gender, Memory, War.* In *Gendered Wars, Gendered Memories: Feminist Conversations on War, Genocide and Political Violence.* Routledge.
- Scheper-Hughes, N. 2008. A Talent for Life: Reflections on Human Vulnerability and Resilience, *Ethnos*, 73:1, 25-56
- Toria, M. 2011. "Remembering Homeland In Exile: Recollections of IDPs from the Abkhazia Region of Georgia" *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*" Vol 14, No 1, 48-70
- Turner, V. 1967 (1987). *Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites of Passage.* In: Louise Carus Mahdi, Steven Foster & Meredith Little (ed) *Betwixt and Between - Patterns of Masculine and Feminine Initiation.* La Salle, Illinois: Open Court.
- Vigh, H. 2008. Crisis and Chronicity: Anthropological Perspectives on Continuous Conflict and Decline, *Ethnos*, 73:1, 5-24
- Waterston, A. and Rylko-Bauer, B. 2006. "Out of the Shadows of History and Memory: Personal Family Narratives in Ethnographies of Rediscovery." *American Ethnologist* Volume 330, No. 3: 397-412.

Взаємодія гендеру і націоналізму

Розгляд конкретної ситуації: Воєнні злочини в Боснії і Герцеговині 1992-1995 рр.

Др. Заріє Сейзович

Професор міжнародного права

Факультет політології, Сараєво

Боснія і Герцеговина

1. Введення у гендерні воєнні злочини

Розвиток міжнародних військових і спеціальних судів дозволив міжнародній спільноті притягнути до відповідальності підозрюваних за злочини, які відбулися в конкретних регіонах світу, але гендерні воєнні злочини переважно ігнорувалися, аж доки не були засновані Міжнародний кримінальний трибунал з воєнних злочинів у колишній Югославії (МТКЮ) та Міжнародний кримінальний трибунал з воєнних злочинів у Руанді (МТР). *Зґвалтування* як найтяжчий гендерний злочин вже давно описане як злочин в міжнародному праві, але його визначення дещо нечітке: воно вважається насильницькою дією сексуального характеру, вчиненою проти конкретної особи. У IV Женевській конвенції (ст. 27) сказано, що „жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність.“ Крім того, зґвалтування заборонене статтею 26 Протоколу I до Женевських Конвенцій. Зґвалтування прямим текстом включене в статтю 5(g) Статуту МТКЮ як *злочин проти людяності*.²² Існує чимало обставин, в яких під час збройного конфлікту жінки ризикують стати жертвами гендерного насильства, котре вчиняє етнічний Інший. Коли вони самі належать до групи Інших, „зґвалтування витлумачується як засіб принизити Іншого та зруйнувати культурну, традиційну та релігійну цілісність суспільства.“²³

В національному та міжнародному контексті воєнні злочини на підставі гендеру визнаються вже давно в декількох формах. Протягом історії судове переслідування не зосереджувалося ані на кримінальній відповідальності, ані на справжніх жертвах злочину. У наші дні гендерні злочини включають зґвалтування, сексуальне рабство, вимушену проституцію, вимушену вагіт-

22 *Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia Since 1991*, Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), art. 5(g), U.N. Doc S/25704/Annex (1993).

23 Patricia Albanese, *Nationalism, War, and Archaization of Gender Relations in the Balkans, Violence Against Women*, Vol 7. No. 9 September 2001, Sage Publications, ст. 1007. Зґвалтування було категорію злочину без чіткого визначення у міжнародному праві, аж доки Судова палата МТР не запровадила доволі містке визначення у справі Акаєсу (§597). «Палата визначає зґвалтування як фізичне втручання сексуального характеру, вчинене стосовно особи за обставин примусу». Це визначення взяла на користування і Судова палата МТКЮ у справі Делалича та інших. (§479). Аналізуючи національне карне законодавство декількох країн, МТКЮ у справі Фурунджії (§185) розробив критерії, викладені у вже згаданій справі Акаєсу та підтверджені МТКЮ у справі Делалича. Трибунал дійшов висновку, що об'єктивні елементи зґвалтування такі: (i) сексуальне проникнення, хай яке поверхове: (a) піхви чи анусу жертви пенісом злочинця чи будь-яким іншим об'єктом, що його використав злочинець; (b) рота жертви пенісом злочинця; (ii) під примусом або силою або під загрозою застосування сили проти жертви чи третьої особи. Крім того, обставини примусу не зводяться до застосування фізичної сили. Погрози, залякування, вимагання та інші форми тиску, які використовують страх або відчай, можуть становити примус, і примус може бути притаманний певним обставинам, як, наприклад, збройний конфлікт чи військова присутність. В звіті Спеціального доповідача ООН з ситуації щодо систематичних зґвалтувань, сексуального рабства та подібних до рабства практик протягом збройного конфлікту (UN Special Rapporteur on the Situation of Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-Like practices during Armed Conflict, Ms. Gay J. McDougall) (1998) «сексуальне рабство» визначається як положення чи стан людини, стосовно якої застосовується будь-яка або всі дії, пов'язані із правом власності, включаючи сексуальний доступ шляхом зґвалтування чи інших форм сексуального насильства. Злочинець, який тримає людину у «сексуальному рабстві», (1) вдається до будь-якої чи всіх дій, пов'язаних із правом власності над однією чи більшою кількістю осіб, як то купуючи, продаючи, позичаючи чи обмінюючи таку особу чи осіб, або в подібний спосіб позбавляючи їх свободи, або (2) примушує таку особу чи осіб виконувати один чи більше актів сексуального характеру.

ність/народження дитини та вимушену стерилізацію, але ними не обмежуються.²⁴ Ті злочини, які потрібно оцінити, довести та встановити, потребують особливої оцінки, оскільки ці злочини сприймаються як окрема категорія, ніж інші воєнні злочини, та не отримують належної уваги у постконфліктні часи.²⁵ Століттями зґвалтування жінок під час війни вважалося неунікним наслідком війни, необхідним, аби підтримати бойовий дух солдатів, та розглядалося як один з майнових злочинів. Пізніше зґвалтування розглядалося як *злочин проти сімейної честі*. Лише в останні п'ятдесят років зґвалтування почали розуміти як злочин проти жінки, проти її гідності, а не як злочин проти честі її родини чи її чоловіка.²⁶ "Образ жінок як шльондр чи повій в часи війни пов'язаний із сприйняттям жінок як власності чоловіків. Якщо обов'язком чоловіків було битися за їхню країну, обов'язком жінок було бути сексуально доступними, аби підсилити моральний дух військ."²⁷ В цьому гендер наочно перетинався із етнічною приналежністю – жінок гвалтували, бо вони жінки та через їхню етнічну приналежність.²⁸

Воєнні злочини, які диспропорційно стосуються саме жінок, відомі як *гендерні воєнні злочини*.²⁹ Ці злочини і особливо їх жертв зазвичай ігнорують чи маргіналізують.³⁰ В часи війни жінки і дівчата стають жертвами сексуального насильства на основі їхнього гендеру, незалежно від їхнього віку та етнічної чи політичної приналежності. В силу свого гендеру жінки стають мішенню одного з найтяжчих порушень, які відбуваються під час війни [...] хоча гендерні воєнні злочини утворюють велику групу, кожен вид таких злочинів має дещо спільне з усіма іншими – їх жертвами є переважно чи виключно жінки.³¹ Більше того, як це не сумно визнавати, сексуальне насильство проти жінок можна описати як справдешнє *збряддя (зброю) війни*.³²

Що ж стосовно МТКЮ, він досягнув певного успіху у переслідуванні воєнних злочинів. «Щонайменше половина публічних обвинувачень в МТКЮ завершилися висунутими звинуваченнями – або окремо, або в зв'язку з іншими звинуваченнями, стосовно певної форми гендерного насильства, зокрема сексуального насильства».³³

Щоб підтвердити гіпотезу, дослідження охопить академічні та професійні статті, а також правову практику *Міжнародного кримінального трибуналу з воєнних злочинів у колишній Югосла-*

24 Див., напр., Kelly D. Askin, *Developments in International Criminal Law: Sexual Violence in Decisions and Indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: Current Status*, 93 AM. J. INTL L. 97, 109 (1999) ("Зґвалтування та інші форми сексуального насильства не мали визначення у міжнародному праві"). Також див. Angela M. Higgins, "Else We Are Condemned to Go from Darkness to Darkness", *Victims of Gender-Based War Crimes and the Need for Civil Redress in U.S. Courts*, 70 UMKC L. REV. 677, 679 (2002) ст. 695-96.

25 Див., напр., Stephanie K. Wood, *A Woman Scorned for the 'least Condemned' War Crime: Precedent and Problems with Prosecuting Rape as a Serious War Crime in the International Criminal Tribunal for Rwanda*, 13 Colum. J. Gender & L. 274, 275 (2004).

26 Rana Lehr-Lehnardt, *One Small Step for Women: Female-Friendly Provisions in the Rome Statute of the International Criminal Court*, 16 BYUJ. PUB. L. 317, 317-18 (2002), ст. 317.

27 Sara Arvidsson and Roza Nermany (2007), *Gendered Dimensions of Identity Wars - The Case of the Former Yugoslavia*, Linköping University Department of Management and Economics Political Science 3, ст. 20.

28 Там само, ст. 34.

29 Jocelyn Campanaro, Note, *Women, War, and International Law: The Historical Treatment of Gender-Based War Crimes*, 89 GEO. L.J. 2557, 2560-64 (2001), ст. 500.

30 Див., напр., John Simpson, *War Crimes-Have We Learned Anything?*, BBC NEWS, Apr. 20, 2005.

31 Campanaro, див. *сноску вище* 8, ст. 2557-58.

32 Хоча зґвалтування історично використовувалися як «збряддя війни», щоб залякувати, принижувати, руйнувати та підкорювати, зґвалтування, вчинені протягом цих конфліктів, зайшли ще далі – їх вчиняли як частину цілеспрямованої системи етнічних чисток. Жінки зазнавали жорстокого сексуального насильства; часто його чинили чоловіки, котрих ці жінки чи їхні родичі знали (Campanaro, див. *сноску вище* 8, pp. 2569-70).

33 Askin, див. *сноску вище* 3, ст. 99-100. Див. Прокурор проти Тадича, Справа №. ІТ-94-1-І, Обвинувачення (зі змінами), 14 грудня 1995 р.).

вії (МТКЮ), чий Статут включає зґвалтування як злочин проти людяності разом із іншими злочинами, такими як катування та винищення, вчинені в рамках збройного конфлікту та спрямовані проти цивільного населення.

Утворення Міжнародного кримінального суду (МКС) стало вкрай важливим кроком до впровадження карального правосуддя, а також до досягнення інших цілей міжнародного кримінального судового переслідування гендерних воєнних злочинів.³⁴

МКС пропонує кілька потенційних переваг щодо охоплення та дієвості судових переслідувань гендерних воєнних злочинів, але ще лишається з'ясувати, чи ці потенційні переваги перетворяться на приговори в результаті судових слухань МКС. Важливо зауважити, що воєнні злочини на підставі гендеру включені окремим пунктом в перелік злочинів, за які МКС може притягнути до відповідальності. Ще однією перевагою переслідування гендерних воєнних злочинів, яку передбачає МКС, є захист для жертв. Правила МКС стосовно того, як і коли жертви дають свідчення, навмисно доволі вільно сформульовані, щоб це могли зробити якнайбільше жертв без подальшої травматизації.³⁵

2. Гендерні стосунки в Балканській війні 1992-1995 рр.

Балканські конфлікти, серед іншого, були спробами зсунути соціальні цінності назад до патріархатніших форм влади. «Підйом націоналізму часто пов'язаний із відродженням патріархатних цінностей і уявлень, котрі працюють на легітимізацію чоловічого контролю та права на сексуальний доступ до жінок і на владу.»³⁶ Із підйомом націоналізму та мілітаризації відбуваються інституціоналізовані спроби відродити патріархатні соціальні форми та стосунки, котрі підвищують для жінок ризик зазнати насильства.³⁷ Націоналізм як ідеологія відпочатково ґрунтується на гендері, оскільки родина стає джерелом безперервності нації в часі і чоловіків розглядають як мучеників, а жінок як матерів.³⁸ «В суспільствах, в яких активізується етнічний націоналізм, жінок часто розглядають як біологічних відтворювачок нації та носійок культури. Отже, контроль над жінками в домашній сфері стає одним з основних шляхів збереження культурних традицій, котрі сприймаються як zagrożені в часи етнічного конфлікту.»³⁹ Без своєї етнічної приналежності [сербська, хорватська, мусульманська, і т.д.] матір більше не матір; її тожсамість присутньо є її [етнічною] приналежністю, котра є передумовою її материнства.⁴⁰ Жінки зобов'язані «передавати кров чисто», а (етнічна) чистота витлумачується як «природня» і являє собою «найважливіше мірило належності до етнічної спільноти, [а отже створює] особливе місце для жіночої сексуальності та підтримки кордонів групи».⁴¹ Як така, представляючи собою

34 Там само, ст. 1011.

35 Andrea R. Phelps, *див. сноску вище 10*, ст. 516.

36 Patricia Albanese, *див. сноску вище 2*, ст. 1000.

37 Там само, ст. 999.

38 Craig Calhoun, *Nationalism and Ethnicity, Annual Review of Sociology, Volume 19* (1993), pp. 211-239.

39 Patricia Albanese, *див. сноску вище 2*, ст. 1007.

40 Dubravka Žarkov, "Gender, Orientalism and the History of Ethnic Hatred in the Former Yugoslavia" в Helma Lutz, Ann Phoenix and Nira-Yuval Davis (Eds), *Crossfires: Nationalism, Racism and Gender in Europe*, London: Pluto Press, 1995, ст. 139.

41 Там само, ст. 113.

«одну з найпотужніших метафор у насильницькому породженні колективних тожсамостей»,⁴² «зґвалтована жінка символізує недолю власної нації та водночас надає привід і можливість для національної помсти».⁴³

Коли націоналісти прийшли до влади на Балканах, жінки стали символами націоналістичної політики. Щоб заохочувати відданість народу, ідеологічні дискурси та пропаганда націоналістичних урядів Балкан «прославляли воїна, який самовіддано захищає майбутнє нації, і матір, котра забезпечує її виживання як біологічна відтворювачка нації».⁴⁴ Власне, в колишній Югославії можна побачити спробу архаїзації гендерних стосунків в щоденному житті, котра (повторно) інституціалізує патріархатне домінування. На додаток, відбуваються мілітаризація та війна, котра прославляє гіпермаскулінність і соціально санкціонує насильство, що призводить до надзвичайно загостреного почуття всевладності та непідсудності в чоловіків. Патріот і воєнний герой лише виконує свою соціально прописану гендерну роль як захисник крові і ґрунту. Щоб захистити свою кров, він захищає своїх жінок. Захищаючи жінок, він захищає свою кров. Прибираючи ворога, він захищає та очищає свій ґрунт. Коли він робить і те, й інше, це означає перемогу. Якщо йому не вдалося ані того, ані іншого, це може призвести до приниження і поразки.⁴⁵

Зґвалтування було «офіційною політикою війни» в етнічних боях та етнічних чистках. В якості тактики залякування і терору сербські війська ґвалтували мусульманок, щоб принизити і деморалізувати їх та їхні спільноти.... Сербі використовували зґвалтування, щоб "забруднити і розбавити" кров своїх ворогів. [Вони] тримали своїх жертв-жінок в полоні в "таборах зґвалтування" місяцями, поки не отримували підтвердження, що ці жінки вагітні і робити аборт вже запізно, щоб «вивести мусульманську кров» їхніх ворогів, примусивши їх народжувати сербських дітей.⁴⁶

Гендерний націоналізм, прагнучи невлівимі етно-біологічної чистоти, наражає жінок на сексуальне насильство. Жінки стають бажаними цілями сексуального насильства для переповнених ненависті націоналістів. З іншого, більш людського боку проблеми жертви зґвалтування стають лише цифрами, статистикою, а їхня психосоціальна, людська травма перетворюється на ще один пункт національної політичної ідеї.⁴⁷ Під час війни чоловіки-жертви стають жертвами, а жінки-жертви стають «зіпсованим товаром», щонайменше доти, доки не приходить час, коли нація вирішує ставитись до них якось інакше. «В ході війни зґвалтовані жінки перетворюються з незайманок на жертв, з жертв на зіпсований товар, а потім їх забувають. Якщо не визнати, що таке постійно трапляється в багатьох етнічних конфліктах, проблема не зникне, і численні інші жінки стануть цифрами в статистиці воєнних зґвалтувань»⁴⁸ Рано чи пізно, коли жінок сприймають виключно як жертв націоналізму, війни та насильства (особливо сексуального насильства та

42 Там само, ст.177.

43 Nastasja Vojvodić, *Gender Analysis in Ethnic Conflict: Causes & Consequences in the Case of Yugoslavia*, School of Slavonic and Eastern European Studies, University College London, ст. 11. (текст доступний за адресою http://www.academia.edu/1644292/Gender_Discourse_and_Ethnic_Nationalism_The_Case_of_Yugoslavia)

44 Там само, ст. 1009.

45 Там само, ст. 1011.

46 Див. Higgins, див. сноску вище 3, pp. 695-96.

47 Там само, ст. 1018.

48 Там само.

зґвалтування), це утворює «стосунок жінок до етнічної приналежності, нації та держави, емпірично та концептуально [...] «Етнічну війну» на Балканах варто розглядати не стільки як *війну між етнічними групами, скільки як війну, котра породжує етнічні групи*.⁴⁹

3. МТКЮ та маскулінні гендерні воєнні злочини

В кількох розслідуваннях, які зараз тривають, зауважували систематичне затримання і зґвалтування жінок і навіть дівчаток. Більше ніж третина тих, кому МТКЮ виніс вирок, були визнані винними у злочинах, пов'язаних із вчиненням сексуального насильства (гендерних воєнних злочинів). «Втім, нарратив про масові зґвалтування боснійок це не просто історія остаточного підтвердження гендерованого суб'єкта безпеки. Вона включає значно складніший аналіз побудови цього суб'єкта в поняттях не лише гендеру, а й національності. Великомасштабні зґвалтування боснійських жінок – за загальними підрахунками, приблизно 20 тисяч – і гадана неспроможність боснійських чоловіків захистити їх були частиною спроб сербів змалювати всю боснійську націю як принижену, нижчу, слабку і жіночну.»⁵⁰

МТКЮ висунув звинувачення 161 особі за тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії. Трибунал розглянув справи стосовно 154 звинувачених, з них 83 отримали вирок, 19 виправдані, а ще 17 справ були переведені у національні юрисдикції. Зараз очікується подання і розгляд апеляції в рамках Механізму для Міжнародних кримінальних трибуналів (ММКТ) – у справі Радована Караджича. Ще проти семи обвинувачених справи зараз перебувають у розгляді.⁵¹ Лише одна жінка – Біляна Плавшич – була засуджена як воєнна злочинниця.

Чимало справ стосуються саме сексуального насильства. Окрім справи Крстича, в якій йшлося загалом про геноцид – але яка стосувалася і сексуального насильства – в решті йдеться про власне сексуальне насильство.

3.1. *Справа табору Челебичі*⁵²

Спочатку МТКЮ неохоче переслідував тих злочинців, які скоїли сексуальне насильство. Однак у справі табору Челебичі МТКЮ висунув звинувачення у скоєнні тяжких сексуальних злочинів проти ув'язнених у концентраційному таборі Челебичі. МТКЮ визнав обвинувачених винними у зґвалтуванні як злочині катування (злочині проти людяності), а отже, розглядав зґвалтування як більше, ніж просто незначний побічний інцидент порівняно із іншими, страшнішими злочинами. Апеляційна палата своїм рішенням підтвердила рішення суду про визнання обвинувачених Муцича, Делалича та Ланджо винними та їх вирок.

49 Dubravka Žarkov, "Feminism and the Disintegration of Yugoslavia: On the politics of Gender and Ethnicity", International Institute of Social Studies of Erasmus University (ISS), ст. 14. (Emphasis partially added).

50 Hansen, Lene (2000) „Gender, Nation, Rape: Bosnia and the Construction of Security, International Feminist Journal of Politics“, 3:1, 55-75, DOI: 10.1080/14616740010019848, ст. 56. Під терміном «боснячки» автор розуміє «боснійки», тобто мусульманки. Див. також стосовно концептуалізації масових зґвалтувань як «нормальних /балканських методів ведення війни» та / або «надзвичайних /сербських методів ведення війни», ст. 59-65.

51 Стан справ на 2 серпня 2016 р., див.: <http://www.MTKYU.org/en/cases/key-figures-cases> (перевірено 26 березня 2017 р.).

52 *Концентраційний табір Челебичі* був табором для військовополонених, котрий організували хорватські і босняцькі сили, розташовані в селищі Челебичі в центральному боснійському муніципалітеті Коніц, під час Боснійської війни. Прокурор проти Делалича, Справа №. IT-96-21-T, Р 496, судове рішення (16 листопада 1998 р.).

3.2. *Справа Фурунджії*⁵³

В цій справі МТКЮ розширив судове переслідування злочинів сексуального насильства, розширивши визначення зґвалтування так, щоб воно включало і оральне, і анальне проникнення. МТКЮ додатково визнав, що, хоча зґвалтування включене в перелік злочинів в Статуті МТКЮ, інші менш тяжкі форми сексуального насильства за умовчанням охоплені фразою «інші негуманні дії». Апеляційна палата відхилила кожен пункт оскарження, відхилила апеляцію та підтвердила рішення суду про визнання обвинувачених винними та їх вироки.

3.3. *Справа Кунарача*⁵⁴

Це рішення було прийнято в результаті новаторського обвинувачувального висновку, виданого для судового переслідування сексуального насильства. МТКЮ визнав відповідача винним у поневоленні як у злочині проти людяності та засудив його за цей злочин. Злочин відбувся у місті Фоча, де серби створили табори зґвалтування, в яких жінок багаторазово ґвалтували, включаючи і групові зґвалтування, та примушували бути секс-рабіннями їхніх поневолювачів-сербів. Хоча цей термін і не використовувався прямим текстом, звинувачення базувалося значною мірою на «сексуальному поневоленні». Це зґвалтування МТКЮ розглядав і переслідував як злочин проти людяності. Апеляційна палата відхилила апеляцію Кунарача та підтвердила рішення Судової палати суду про визнання обвинуваченого винним.

3.4. *Справа Квочки*⁵⁵

Ця справа МТКЮ стосувалася судового переслідування щодо табору Омарска, в якому примусово утримували, катували, вбивали, ґвалтували, принижували та іншими шляхами знущалися з людей, яких підозрювали у спротиві сербській владі. Судова палата визнала винними усіх п'ятьох звинувачених у злочинах проти людяності за сексуальні злочини, що їх вони вчинили, оскільки вони свідомо та неодноразово брали участь в цьому. Якщо коротко, то апеляцію Квочки відхилила Апеляційна палата і вирок Судової палати був підтверджений.

3.5. *Справа Чешича*⁵⁶

Ранко Чешич був засуджений до позбавлення волі за злочини, які він скоїв в місті Брчко (Північно-Східна Боснія), в травні 1992 р. В той час Чешич був членом Боснійсько-сербської територіальної оборони в Брчко. 15 травня 1992 року він приєднався до Підрозділу втручання боснійського сербського поліцейського резервного корпусу в відділенні поліції в Брчко. Його обвинувачувальний висновок складався з 12 пунктів. Шість з них – обвинувачення Ранко Чешича у скоєнні злочинів проти людяності. “П’ять з них стосувалися вбивства, один – зґвалтування. Решта шість, хоч і стосуються тих самих подій, є обвинуваченнями Чешича у порушеннях законів чи звичаїв війни. П’ять з них стосувалися вбивства, а один – принизливе поводження”.⁵⁷

⁵³ Прокурор проти Фурунджії, Справа №. ІТ-95-17, РР 174, 185.

⁵⁴ Прокурор проти Кунарача, Ковача та Вуковича, Справа №. ІТ-96-23-РТ & ІТ-96-23/1-РТ.

⁵⁵ Прокурор проти Квочки та ін., Справа №. ІТ-98-30/1.

⁵⁶ Прокурор проти Ранко Чешича, Справа №: ІТ-95-10/1, Судове рішення, (11 березня 2004 р.).

⁵⁷ Прокурор проти Ранко Чешича, Справа №: ІТ-95-10/1, резюме суду, 5.

Згідно із рішенням суду, вирок був “пропорційний тяжкості злочинів, котрі ви скоїли. На додаток до тяжкості злочинів [...] всі жертви були затриманими особами, наглядати за якими мали ви та інші боснійські сербські солдати чи поліцейські: [Чешич та інші] знали, що [ваші] жертви були особливо вразливими». Це, на думку Палати, становить обтяжуючі обставини

3.6 *Справа Крстіча*⁵⁸

Судове рішення у справі проти *Кунарача та інших* чітко визначила зґвалтування як знаряддя війни, справа генерала Радислава Крстіча встановила зв'язок між зґвалтуваннями та кампанією «етнічних чисток». Кампанія, що розгорнулася в районі Сребренці в липні 1995 року, була тісно пов'язана із злочином геноциду. Генерал-майор Радислав Крстіч командував корпусом «Дріна» армії боснійських сербів під час операції, яка завершилася стратою приблизно восьми тисяч боснійських мусульман-хлопчиків і чоловіків зі Сребрениці в липні 1995 року. Коли Сребрениця перейшла під контроль армії боснійських сербів, приблизно 20-30 тисяч її мешканців-мусульман, переважно жінок, дітей та старших людей, втекли в сусіднє село Поточари. Кілька тисяч шукали захисту у військовому таборі миротворчих сил ООН. Сербські солдати увійшли на територію табору, змішалися з натовпом та погрожували, били і вбивали людей. Ці солдати також скоїли багато зґвалтувань.

Судова палата визнала Крстіча винним у злочинах, скоєних в Поточарах, включаючи зґвалтування, які розглядалися як “природні й передбачувані наслідки кампанії етнічних чисток”. МТКЮ зауважив, що спостерігає “очевидні подібності між політикою геноциду та політикою, загально знаною як “етнічні чистки”, хоча остання не була юридичним поняттям. Апеляційна палата скоротила вирок з 46 до 35 років ув'язнення. Це був перший раз, коли людина, яка брала участь у Балканській війні, була визнана винною і засуджена за геноцид – а точніше, суд встановив поза сумнівом, що в Сребрениці в липні 1995 року був вчинений геноцид та що генерал Крстіч був винний у допомозі та співучасті у скоєнні геноциду.⁵⁹

4. Винуватиці воєнних злочинів у Боснії і Герцеговині

Ось справи, в яких в скоєнні воєнних злочинів звинувачувалися жінки. Окрім перелічених нижче, важко буде знайти інші справи, де б спостерігався подібний зв'язок між воєнними злочинами та гендером тих, хто їх коїли.

⁵⁸ Прокурор проти Крстіча, Справа №: IT-98-33-A, рішення апеляційної палати (19 квітня 2014 р.).

⁵⁹ Це були закриті справи з сексуального насильства, що їх розглядали до утворення МТКЮ. Багато з них розглядав Суд Боснії і Герцеговини. Крім того, Апеляційна палата Суду Боснії і Герцеговини підтвердив вирок, за яким Маріян Брніч, член підрозділу «Оджак» Хорватської ради оборони (HVO), був засуджений на 6 років ув'язнення за воєнний злочин, скоєний у 1993 році в місті Оджак (Північна Боснія). Він зґвалтував сербку. V.V. Найсвіжіша справа – це справа Елвіра Муміновича, Саміра Кешмера та Мірсада Мензіловича, яких звинувачують у зґвалтуванні 16-річної неповнолітньої дівчини в селі Велешичі поблизу Сараєва в 1993 році. Згідно з обвинувачувальним висновком, ці члени Армії Боснії і Герцеговини у травні 1993 року зґвалтували неповнолітню, заподіявши їй тяжку фізичну та психологічну травму. І хоча ці злочини проти неповнолітніх і жінок жакливі самі по собі, видається, що вони не були частиною кампанії з масових зґвалтувань, яку вели як знаряддя етнічних чисток. Це також доводить, що не було жодної етнічної групи, чії члени не чинили таких злочинів. Оскільки розгляд цієї справи лише почався, суд ще не прийняв остаточного рішення щодо вироку.

4.1. *Справа Плавшич*⁶⁰

Судова палата засудила воєнно-політичну лідерку боснійських сербів Білян Плавшич до одинадцяти років ув'язнення. Важливість такого судового рішення полягала в самому факті, що Плавшич визнала себе винною за частиною звинувачень, що “дозволило скоротити термін ув'язнення, котрий вона б інакше отримала, в силу таких причин: а) це демонструє чесність; б) це сприяє досягненню головної місії Міжнародного Трибуналу – встановленню правди стосовно злочинів в межах його юрисдикції; в) це надає унікальний і незаперечний інструмент для з'ясування фактів, котрий значно сприяє побудові миру і примиренню серед постраждалих громад: особиста відповідальність веде до повернення верховенства права, примирення та відновлення миру по всій території колишньої Югославії; г) це йде на користь суспільству та діяльності Міжнародного Трибуналу, економлячи значні ресурси на розслідування, адвокатські збори та судові витрати; та г) це може звільнити частину жертв-свідків від важкої необхідності давати свідчення. Далі, захист повідомляє, що підсудний, який визнає себе винним до початку судового розгляду, зазвичай отримує визнання за таке рішення. [...] Визнання нею того, що вона скоїла ці злочини, та її власної відповідальності сприятиме справедливості для жертв, слугуватиме попередженням для інших, створить основу для примирення та запобігатиме ревізіонізму.⁶¹

4.2. *Справа Башич:*

Азру Башич арештували в березні 2011 року на підставі міжнародного ордеру на арешт, виданого Боснією і Герцеговиною в 2006 році. Звинувачення проти неї були висунуті ще в 1993 році, а через десять років, в 2004 році, її знайшов Інтерпол. Формальний запит на екстрадицію до ООН був виданий у 2007 році. Перед тим, як заарештувати її, ООН подали запит на додаткову інформацію стосовно злочинів, в яких її звинувачували, та отримали цю інформацію у лютому та квітні 2010 році. Азру Башич екстрадиювали у Боснію і Герцеговину, вона перебуває під судом Палати воєнних злочинів Суду Боснії і Герцеговини. 26 грудня 2016 року Суд підтвердив обвинувачувальний висновок, за яким підсудну Азра Башич звинувачено у скоєнні воєнних злочинів проти цивільних і воєнних злочинів проти військовополонених, а саме, в якості членкині *Хорватської ради оборони (HVO)* вона брала участь у вбивствах, катуванні та завданні тяжких тілесних ушкоджень особам, яких утримували в тюрмі (колишньому Будинку Югославської народної армії) в Дервенті (Боснія і Герцеговина).

4.3. *Справа Ханданович*

Расема Ханданович була колишньою учасницею взводу «Зульфікар» армії боснійських мусульман та була визнана винною в участі у вбивстві трьох цивільних боснійських хорватів та трьох солдатів Хорватської ради оборони (HVO), які здалися в полон у селищі Трусіна 16 квітня 1993 року. Ханданович була першою жінкою, яку визнали винною у скоєнні воєнних злочинів у Суду Боснії. Після нападу на селище Трусіна полонених застрелили, і Расема Ханданович брала участь у вбивствах. Для пом'якшення покарання Ханданович взяла зобов'язання виступати в якості свідка на судових розглядах, пов'язаних з подіями, що відбулися в Трусіні, та принесла

⁶⁰ Прокурор проти Плавшич, справа №. IT-00-39&40/1-S, судові рішення (27 лютого 2003 р.).

⁶¹ Там само, §68.

свої вибачення родинам жертв. Ханданович була екстрадиювана в Боснію після того, як її заарештували в США у квітні 2011 року.

4.4. *Справа Веселі*

Ельфету Веселі підозрювали у скоєнні жорстокого вбивства сербського хлопчика в селі Камениця в Муніципалітеті Зворнік (Боснія і Герцеговина). 24 березня 2017 року її екстрадиювали в Боснію і Герцеговину з Швейцарії. Розглядаючи рішення про притягнення до відповідальності підозрюваної Ельфети Веселі і взяття її під варту, 24 березня 2017 року Суд Боснії і Герцеговини оголосив недійсним рішення Суду від 27 листопада 2015 року про притягнення до відповідальності підозрюваної Ельфети Веселі і взяття її під варту. Розглядаючи поданий доказовий матеріал, Суд визнав існування обґрунтованої підозри, що підозрювана Ельфета Веселі скоїла кримінальний злочин, в якому її звинувачують, та наказав взяти її під варту через підстави вважати, що вона спробує втекти.

4.5. *Справа Сімонович*⁶²

«Жінка-монстр в тілі маленької дівчинки» – саме так найчастіше описували Моніку Сімонович люди, які вижили в таборі Лука в Брчко (Боснія і Герцеговина). Комендант табору Горан Елісіч, також знаний як «Адольф», був визнаний винним та був засуджений на 40 років ув'язнення. Під час судового слухання він не демонстрував жодних ознак каяття. На той час шістнадцятирічна Моніка допомагала з вбивствами, але обвинувачення проти неї ніколи не висувалися.

5. *Заключні зауваження*

В дослідженні розглядався стосунок між гендером і націоналізмом та перетин гендеру й етнічного насильства. В ньому однозначно доведена гіпотеза, що націоналізм значно більше втілений, розвинений та практикований серед чоловічого населення, особливо коли це стосується його особливо тяжких форм, таких як скоєння воєнних злочинів проти «Іншого». *Маскулінний націоналізм* як тригер «національної мобілізації», котра відбувалася наприкінці 1980-их – початку 1990-их в колишній Югославії, був явищем, яке спровокувало та викликало всі нещодавні балканські війни (включаючи збройний конфлікт в Боснії і Герцеговини) та воєнні злочини, скоєні на етнічній/національній/релігійній основі.

Зв'язок гендеру й націоналізму досліджували з двох різних кутів: один зосереджувався на жіночому населенні як головній жертві «сексуальних злочинів» (*тожсамість жертви згвалтування* руйнівню стосується жінок), а інший підкреслює той факт, що сексуальні злочини, а також всі інші форми воєнних злочинів, коять *насамперед* чоловіки. І останній, але не менш важливий момент: і згвалтування, і сексуальне насильство загалом разом з іншими принизливими видами поведінки були скоєні з метою «етнічних чисток», що є присутньою злочинною метою геноциду, шляхом створення таких умов життя для конкретної групи, які приведуть до її повного чи часткового фізичного знищення. Зрештою, як зауважує Дубравка Жарков, коли жінка сприймається виключно як жертва націоналізму, війни та насильства (особливо сексуального насильства й

⁶² Це не називали «справою», бо досьє по цій справі не було зібране.

згвалтування), це створює «стосунок жінок до етнічної приналежності, нації та держави, емпірично та концептуально [...] «Етнічну війну» на Балканах варто розглядати не стільки як війну між етнічними групами, скільки як війну, котра породжує етнічні групи».⁶³

Як остання дія «просування» власної національної та/або етнічної приналежності, націоналізм виявився натхненням та схваленням жахливих звірств, які відбулися на Балканах, де його планували, організували та коїли як «героїчне» досягнення викривленої маскулінності, підтверджуючи важливість гендерованих вимірів війн *тожсамостей*.

Бібліографія:

1. Albanese, Patricia, *Nationalism, War, and Archalization of Gender Relations in the Balkans*, Violence Against Women, Vol 7. No.9 September 2001, Sage Publications;
2. Arvidsson, Sara – Nermany, Roza (2007), *Gendered Dimensions of Identity wars The Case of the Former Yugoslavia*, Linköping University Department of Management and Economics Political Science 3;
3. Askin, Kelly D. *Developments in International Criminal Law: Sexual Violence in Decisions and Indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: Current Status*, 93 AM. J. INTL L. 97, (1999);
4. Calhoun, Craig, *Nationalism and Ethnicity*, Annual Review of Sociology, Volume 19 (1993),
5. Campanaro, Jocelyn, Note, *Women, War, and International Law: The Historical Treatment of Gender-Based War Crimes*, 89 GEO. L.J. 2557, 2560-64 (2001)
6. Higgins, Angela M., "Else We Are Condemned to Go from Darkness to Darkness", Victims of Gender-Based War Crimes and the Need for Civil Redress in U.S. Courts, 70 UMKC L. REV. 677, 679 (2002);
7. 7. Міжнародний кримінальний трибунал з воєнних злочинів у Руанді, *справа Акаєсу*, №: ICTR-96-4;
8. *International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia Since 1991*, Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), art. 5(g), U.N. Doc S/25704/Annex (1993);
9. Lehr-Lehnardt, Rana, *One Small Step for Women: Female-Friendly Provisions in the Rome Statute of the International Criminal Court*, 16 BYUJ. PUB. L. 317, 317-18 (2002);
10. Lene, Hansen (2000) „Gender, Nation, Rape: Bosnia and the Construction of Security, International Feminist Journal of Politics", 3:1, 55-75, DOI: 10.1080/14616740010019848;
11. McDougall, Gay J., *UN Special Rapporteur on the Situation of Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-Like practices during Armed Conflict* (1998);
12. Phelps, Andrea R., *Gender-Based War Crimes: Incidence and Effectiveness of International Criminal Prosecution*, 12 Wm. & Mary J. Women & L. 499 (2006),
13. *Прокурор проти Плавшич*, Справа № IT-00-39&40/1-S, Судове рішення (27 лютого 2003 р.);

⁶³ Dubravka Žarkov (2003), див. сноску вище 29.

14. Прокурор проти Фурунджії, Справа № ІТ-95-17;
15. Р15. Прокурор проти Крстича, Справа № ІТ-98-33-А, Рішення апеляційної палати (19 квітня 2014 р.);
16. Прокурор проти Кунарча, Ковача та Вуковича, Справа №. ІТ-96-23-РТ & ІТ-96-23/1-РТ;
17. Прокурор проти Квочки та ін., Справа №. ІТ-98-30/1. Прокурор проти Ранко Чешича, Справа №: ІТ-95-10/1, Судове рішення (11 березня 2004 р.);
18. Прокурор проти Ранко Чешича, Справа №: ІТ-95-10/1, Резюме суду;
19. Simpson, John, *War Crimes-Have We Learned Anything?*, BBC NEWS, Apr. 20, 2005;
20. Vojvodić, Nastasja, *Gender Analysis in Ethnic Conflict: Causes & Consequences in the Case of Yugoslavia*, School of Slavonic and eastern European Studies, University College London;
21. Wood, Stephanie K., *A Woman Scorned for the 'least Condemned' War Crime: Precedent and Problems with Prosecuting Rape as a Serious War Crime in the International Criminal Tribunal for Rwanda*, 13 Colum. J. Gender & L. 274, 275 (2004);
22. Žarkov, Dubravka, "Feminism and the Disintegration of Yugoslavia: On the politics of Gender and Ethnicity", International Institute of Social Studies of Erasmus University (ISS);
23. Žarkov, Dubravka, "Gender, Orientalism and the History of Ethnic Hatred in the Former Yugoslavia" in Helma Lutz, Ann Phoenix and Nira-Yuval Davis (Eds), *Crossfires: Nationalism, Racism and Gender in Europe*, London: Pluto Press, 1995.

Списуючи зобов'язання Чеської Республіки перед ООН як виконані: Роздуми про перший чеський національний план дій «Жінки, мир, безпека»⁶⁴

Міла О'Салліван, дослідниця, Інститут міжнародних відносин

Прага, Чеська Республіка, osullivan@iir.cz

Бланка Шимункова, Консультантка з питань гендерної справедливості та розвитку

Прага, Чеська Республіка

В січні 2017 року Чеська Республіка ухвалила свій перший Національний план дій на виконання РРБОООН 132565 «Жінки, мир, безпека» (НПД 1325),⁶⁶ прийнявши його шістьдесят четвертою з країн світу, вісімнадцятою з країн-членів Євросоюзу та першою з країн Центральної Європи.⁶⁷ Незважаючи на свій статус як країни не зачепленої жодним активним конфліктом, Чеська Республіка зобов'язана впроваджувати порядок денний гендеру, миру та безпеки (ГМБ) в своїй зовнішній політиці; це очікується від усіх країн-членів ЄС, котрі підписали РРБОООН 1325. Чехія зовсім нещодавно почала займатися темою гендеру, миру й безпеки – і це можна розглядати як значну зміну в чеській зовнішній політиці. Втім, лишається питання, чи ці початкові кроки чеського уряду приведуть до реальних змін на користь жінок, дівчат і суспільств в постраждалих від конфлікту регіонах, чи їх радше слід сприймати як розставлення галочок без жодного практичного впливу. Викладені нижче міркування стосовно реагування Чехії на РРБОООН 1325 підказують, що другий варіант куди ймовірніший.

Включаючи гендер в зовнішню політику

Чеська Республіка тільки в останні роки почала активніше включати перспективу гендерної рівності в свою зовнішню політику. До того зовнішня політика була буквально гендерно-сліпою, прикладом чого є те, як в її рамках просували права людини. Після зміни політичного режиму в 1989 році в зовнішній політиці Чеської Республіки сформувалася потужна традиція просувати права людини на міжнародному рівні, включаючи, наприклад, через підтримку дисидентів в Білорусі, Бірмі чи Кубі. Однак тривалий час Чехія робила наголос переважно на громадянських і політичних правах, та меншою мірою на соціальних, культурних та економічних правах. Відповідно, жіночими правами та гендерною рівністю нехтували як на рівні політики, так і на рівні практики.

На рівні політики гендерну перспективу вперше включили в Стратегію співпраці з метою розвитку Чеської Республіки на 2010–2017 роки. Цим документом приймається двосторонній підхід до гендерної інтеграції, який передбачає, по-перше, врахування гендеру при розробці заходів зі співпраці з метою розвитку і на різних етапах проектного циклу та, по-друге, тематичний підхід,

64 Цей текст частково оснований на попередніх працях авторок: O'Sullivan, Míla – Šimůnková, Blanka. České bázlivé nakročení k celosvětové podpoře ženských práv Mezinárodní politika. ČR, 2017. <http://www.iir.cz/article/ceske-vahave-nakroceni-ke-globalni-podpore-zenskych-prav> O'Sullivan, Míla – Šimůnková, Blanka. Mezinárodní dimenze naplňování Pekingské akční platformy - Ženy, ozbrojený konflikt a mezinárodní rozvoj. In: Kubálková, Petra (ed.): Ženy a česká společnost: Hodnocení implementace pekingské akční platformy na národní a mezinárodní úrovni (Peking +20). Cats2cats, ČR, 2016. http://cats2cats.org/wp-content/uploads/2016/04/zeny-a-ceska-spolecnost-Peking20_final.pdf

65 Резолюція Ради Безпеки ООН 1325.

66 Akční plán ČR k implementaci rezoluce o ženách, míru a bezpečnosti. ČR, 2017. http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/tiskove_zpravy/x2017_01_11_akcni_plan_cr_k_implementaci_rezoluce.html

67 В цьому тексті під Центральною Європою розуміють країни Вишеградської четвірки: Чеська Республіка, Угорщина, Польща та Словаччина.

в рамках якого підтримуються конкретні проекти з уповноваження жінок.⁶⁸ В цьому документі РРБОООН 1325 згадується у виводі, в якій написано, що принципи цього документу “покликані посилити ефективність проектів з розвитку в зачеплених конфліктом та постконфліктних регіонах та забезпечити ефективнішу стабілізацію та відбудову суспільства, уповноважуючи жінок. Чеська Республіка прагне використовувати ці практики в співпраці з метою розвитку”.⁶⁹

З 2010 року гендерну перспективу поступово включили в інші політичні документи, наприклад, в «Концепцію політики Чеської Республіки з прав людини та просування переходу на 2015 рік».⁷⁰ Коли в 2013 році до влади прийшов новий уряд,⁷¹ в зовнішній політиці проявився дещо активніший підхід до гендеру, що підтверджується документами «Концепція зовнішньої політики Чеської Республіки на 2015 рік» та «Національний план дій на виконання РРБОООН 1325».

Нова концепція зовнішньої політики Чеської Республіки на 2015 рік

Нова концепція зовнішньої політики Чеської Республіки на 2015 рік приділяє особливу увагу підтримці жінок та їхніх прав. В цьому документі сказано:

*«Чеська Республіка також працюватиме задля глобального посилення положення жінок у суспільстві. Хоча ця допомога зазвичай надаватиметься в рамках загального просування прав людини, Чеська Республіка активніше підніматиме це питання в рамках ООН, оскільки вважає це серйозною глобальною проблемою, котру не можна зводити до питань прав людини чи розвитку. Чеська Республіка, зокрема, зосередиться на питаннях щодо участі жінок у публічному житті».*⁷²

Цей текст не варто приймати беззастережно, бо він міститься в розділі документу про вразливі та маргіналізовані групи людей, а отже, підтримує мову віктимізації. І все одно цю Концепцію можна розглядати як досягнення, бо вона передбачає раніше відсутню політичну послідовність. Більше того, цей документ став результатом інклюзивного процесу консультацій із громадянським суспільством.

Втім, вже очевидно, що і через два роки після прийняття цієї поліпшеної зовнішньої політики всі слова про гендерну рівність та жіночі права лишаються не більше ніж беззмістовною риторикою, особливо якщо розглянути ключові сфери співпраці з метою розвитку, просування переходу та гуманітарної допомоги. Слід зауважити, що значна частина цих програм стосується постраждалих від конфлікту країн, серед яких Афганістан, Грузія, Косово, Південній Судан, Сирія, Сербія та Україна. Поки що гендерну рівність не підтримують систематично, не вистачає кваліфікованого персоналу та допоміжних механізмів для практичного впровадження, а належний моніторинг і оцінка стосовно впровадження політики просто відсутні. І хоча уряд ухвалив НПД 1325 в 2017 році, а перед тим в 2015 році Міністерство оборони розробило свій власний План дій з реалізації РРБОООН 1325, який саме реальний вплив мають ці документи, лишається під питанням.

68 Development Cooperation Strategy of the Czech Republic 2010 – 2017. Czech Republic, 2010, ст. 20 – 21. http://www.mzv.cz/file/762314/FINAL_Development_Cooperation_Strategy_2010_2017.pdf

69 Development Cooperation Strategy of the Czech Republic 2010 – 2017. Czech Republic, 2010, ст. 20 – 21. http://www.mzv.cz/file/762314/FINAL_Development_Cooperation_Strategy_2010_2017.pdf

70 Human Rights and Transition Promotion Policy Concept of the Czech Republic 2015. Czech Republic, 2015. http://www.mzv.cz/file/583273/Human_rights_and_transition_promotion_policy_concept_of_the_Czech_Republic.pdf

71 Це коаліційний уряд, який очолюють соціал-демократи.

72 Concept of the Czech Republic's Foreign Policy. Czech Republic, 2015. http://www.mzv.cz/jnp/en/foreign_relations/policy_planning/concept_of_the_czech_republic_s_foreign.html

План дій Міністерства оборони з реалізації РРБООН 1325

В контексті Чехії перший стратегічний документ на реалізацію РРБООН 1325 створило Міністерство оборони (МО). В червні 2015 року був ухвалений «План дій Міністерства Оборони на впровадження Резолюції Ради безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»⁷³ (ПД МО 1325). Міноборони прийняло цей документ у відповідь на План дій НАТО на виконання РРБООН 1325,⁷⁴ який був прийнятий в 2014 році.⁷⁵ ПД МО 1325 розробила команда людей, які представляли тільки Міноборони. В процесі підготовки цього документу не було консультацій із громадянським суспільством або з Урядовою радою з питань рівності жінок і чоловіків,⁷⁶ хоча в урядовому звіті «Пекін+20» участь Урядової ради спочатку й обіцяли.⁷⁷

Загалом ПД МО 1325 не може похвалитися основними ознаками ефективного плану дій, такими як чіткі пріоритети, цілі та активності, показники SMART,⁷⁸ система моніторингу й оцінки та бюджет для впровадження. Що найважливіше, документ приділяє мало уваги міжнародному виміру, а отже, опускає гендерні аспекти в конфліктних та постконфліктних ситуаціях, що складає сутність РРБООН 1325. Хоча план спирається на основні три підвалини РРБООН 1325 – попередження, захист та участь, передбачені в ньому активності далекі від цих принципів. Наприклад, в частині про захист ПД МО 1325 розглядає тільки захист проти дискримінаційної поведінки на робочому місці в Міноборони, замість зосереджуватись на міжнародному захисті жінок та суспільств у постраждалих від конфлікту регіонах. Отже, план повторює національні заходи з гендерної рівності, котрі вже передбачені іншими урядовими документами, за рахунок активності, напряду пов'язаної із принципами РРБООН 1325.

Ці слабкі місця певною мірою відтворені в Національному плані дій Чехії з впровадження РРБООН 1325, котрий бере за основу ПД МО 1325.

Чеський НПД з впровадження РРБООН 1325 (2017–2020 рр.)

В січні 2017 року уряд Чехії прийняв свій перший Національний план дій з впровадження РРБООН 1325 «Жінки, мир, безпека» та пов'язаних резолюцій на період 2017-2020 рр. (НПД 1325). У НПД 1325 розписані заходи Міністерства закордонних справ (МЗС), Міністерства внутрішніх справ та Міністерства оборони, а також вказаний представник уряду – Міністр з прав людини, рівних можливостей та законодавства – як національний координатор порядку денного з гендерної рівності. Підготовку цього документу координувало МЗС, весь процес зайняв приблизно 10 місяців.

В чеському контексті початкові умови для підготовки НПД 1325 були не дуже сприятливими – через нестачу досвіду, академічних досліджень та ширшої політичної підтримки, а також через

73 Defence Ministry Action Plan to implement UN Security Council Resolution 1325, on Women, Peace and Security. Czech Republic, 2015. <http://www.mocr.army.cz/assets/informacni-servis/povinne-informace/1-rovne-prilezitosti/defense-ministry-action-plan-to-implement-un-security-council-resolution-1325-on-women-peace-and-security.pdf>

74 NATO/EAPC Action Plan for the Implementation of the NATO/EAPC Policy on Women, Peace and Security, 2014.

75 Цю інформацію авторки отримали електронною поштою з Міністерства оборони 29 червня 2015 р.

76 Урядова рада з питань рівності жінок і чоловіків є дорадчим органом уряду Чехії; до її складу входять також представниці громадянського суспільства.

77 Implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action. Czech Republic – National Review, 2015, ст. 23.

78 Specific/конкретні, Measurable/вимірювані, Attainable/досяжні, Relevant/значимі, Time-bound/досягаються у заздалегідь визначений термін часу.

відсутність сильної підтримки цієї теми громадянським суспільством. Втім, варто цінувати і той факт, що МЗС не полишило підготовку НПД 1325. З іншого боку, у чеському НПД 1325 є деякі фундаментальні структурні і змістові слабкі місця внаслідок відсутності будь-якого дослідженого підґрунтя, неадекватного часу на підготовку та нестандартного процесу його розробки.

Більше того, розробка НПД 1325 не відповідала мінімальним міжнародним стандартам, оскільки з нього були практично виключені громадянське суспільство та громадські експерти. Процес напругу суперечив вимогам ООН щодо інклюзивного консультативного процесу, який мав включати всіх відповідних діячів, включаючи громадянське суспільство. Більше того, після 17 років глобального досвіду процесів з впровадження РРБООН 1325 напрацьовано чимало книжок, посібників та прикладів кращих практик, які можна використовувати для розробки НПД РРБООН 1325. Представники громадянського суспільства Чеської Республіки брали участь у вступному семінарі МЗС в березні 2016 року, на якому своїм досвідом з розробки і впровадження НПД 1325 ділилися представники урядів Швеції та Австрії. В червні 2016 року громадянське суспільство подало свої коментарі щодо базової структури НПД 1325. Однак що стосується власне змісту НПД 1325, громадянське суспільство отримало “остаточний варіант” якраз перед тим, як уряд збирався його ухвалити, і мало буквально пару днів, щоб дати свої коментарі. Отже, не можна було внести якісь докорінні зміни в документ. Також було неможливо залучити чеські неурядові організації, котрі працюють безпосередньо в країнах, де відбувається конфлікт, та постконфліктних країнах, або місцеві організації громадянського суспільства з таких регіонів. Відповідно, громадянське суспільство вважає, що його знання та досвід не були взяті до уваги, а отже, не має жодного стосунку до чеського НПД 1325.

Що ж до його структури та змісту, НПД 1325 можна описати як чорновий варіант, який потребує подальшої розробки і поліпшення. Оскільки перед його розробкою не проводилося дослідження та аналізу ситуації, в основі НПД 1325 нема визначених потреб і прогалин. Як результат, в документі вказано забагато завдань, котрі сформульовані занадто широко, нереалістично та високо і котрі малоймовірно досягнути за трирічний період. Стосовно пріоритетів – надмірну увагу приділено краще відомим темам стосовно національного рівня за рахунок діяльності у сфері зовнішньої політики. Отже, деякі частини НПД 1325, такі як баланс професійного і домашнього життя для працівників міністерств, повторюють заходи, вже передбачені іншими урядовими документами. На відміну від них, такі сфери, як співпраця з метою розвитку та гуманітарна допомога, недорозроблені стосовно конфліктних умов і не виходять поза формальні заходи, передбачені в конкретних програмних документах. В деяких таблицях НПД 1325 відсутні логічні зв'язки між цілями та видами діяльності. Наприклад, поставлена ціль передбачає збільшення представництва жінок в армії та в поліції, але завдання на досягнення цієї мети зводиться до збору статистики про кількість жінок, які йдуть працювати в армію та поліцію.⁷⁹ Останнє та найважливіше, в плані відсутній бюджет, необхідний на його впровадження, включаючи, наприклад, належне фінансування неурядових проектів в Афганістані, Південному Судані, Україні та інших постраждалих від конфлікту державах.

⁷⁹ Akční plán ČR k implementaci rezoluce o ženách, míru a bezpečnosti. ČR, 2017, str. 13. http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/tiskove_zpravy/x2017_01_11_akcni_plan_cr_k_implementaci_rezoluce.html

Залучення громадянського суспільства як шлях вперед

Зважаючи на те, що у чеському НПД 1325 чимало недоробок та мало задіяності громадянського суспільства, цілком ймовірно, що, замість стати стратегічним інструментом для підтримки трансформаційних змін в постраждалих від конфлікту регіонах, він залишиться лише обіцянками на папері. Ігноруючи основні зацікавлені сторони, прописані в РРБООН 1325, зокрема, жінок та низові організації в постраждалих від конфлікту країнах і неурядові організації, котрі безпосередньо з ними працюють, цей документ помітно втрачає потенціал для змін на всіх рівнях.

За даними нещодавнього дослідження з впровадження РРБООН 1325 в двадцяти країнах Європи, ті НПД на реалізацію РРБООН 1325, в розробці яких організації громадянського суспільства брали участь на всіх етапах як союзники, розробники та виконавці, мають значно кращі шанси на повноцінне впровадження.⁸⁰ Крім того, як критики, так і прихильники РРБООН 1325 поділяють погляд, що емансипаторний потенціал резолюції полягає у її спроможності уповноважувати низові жіночі групи та мирні ініціативи.⁸¹

В підході уряду Чехії до РРБООН 1325 роль громадянського суспільства поки що маргіналізована. Втім, порядок денний ГМБ все ще на зародковій стадії, що почасти пояснює, чому налаштування зв'язків із громадянським суспільством ще попереду. Зараз поки що дуже рано порівнювати підходи уряду Чехії та деяких з основних захисників питань ГМБ, як, наприклад, уряд Швеції. Так само, залученість громадянського суспільства в чеському контексті сильно відрізняється від ситуації у країн, які довгий час займаються проблематикою РРБООН 1325, таких як Бельгія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Швеція або Велика Британія, в яких сформувалися потужні платформи громадянського суспільства навколо РРБООН 1325 та накопичені численні академічні дослідження з цієї теми. В громадянського суспільства Чеської Республіки та її вчених і дослідників процес розвитку глибшого розуміння питань ГМБ та зацікавленості в них ще попереду.

Хоча тема РРБООН 1325 регулярно висвітлювалася у Тіньових звітах⁸² та в кількох публічних подіях громадянського суспільства Чехії, спроби її просування були не надто потужними чи системними. Однією з ключових проблем тут є нестача інтересу до цієї теми з боку жіночих та гендерних організацій, котрі майже повністю зайняті лише національними питаннями. Отже, зусилля з просування РРБООН 1325 та систематичного включення гендерних питань загалом в зовнішню політику Чехії досі обмежувалися кількома людьми, котрі працюють в неурядових організаціях у сфері розвитку та в експертному середовищі,⁸³ не маючи підтримки ширшого громадянського суспільства. І навіть ці спільні ініціативи з підтримки у формі аналізу, коментарів та рекомендацій уряд Чехії не врахував під час підготовки НПД 1325.

80 UNSCR 1325 IN EUROPE: 20 Case Studies of Implementation. Brussels: European Peacebuilding Liaison Office, 2013. http://www.c-r.org/downloads/EPLO_UNSCR_1325_Europe.pdf

81 Klot, F. Jennifer (2015): UN Security Council Resolution 1325: A Feminist Transformative Agenda? In: Baksh R. and Harcourt W. eds. The Oxford Handbook of Transnational Feminist Movements. New York: Oxford UP, ст. 740.

82 Тіньові звіти з КЛДЖ та Пекінської декларації і платформи дій.

83 Йдеться, переважно, про платформу Чеського форуму зі співпраці з метою розвитку та Празькому інституту міжнародних відносин.

Висновки

З усіма його вадами чеський НПД 1325 можна сприймати як першу спробу Чеської Республіки підійти до порядку денного «Гендер, мир, безпека» та знайти для нього місце у своїй зовнішній політиці. Підготовка, впровадження, щорічний моніторинг та періодичне оновлення НПД 1325 може розвинути спроможності й обізнаність, а також глибший інтерес та впевненість з цією темою серед усіх задіяних сторін. Можливо, нова Робоча група з теми «Жінки, мир, безпека», котру створило МЗС, може стати спільним простором для усіх зацікавлених сторін, включаючи громадянське суспільство та академію, для просування проблематики гендеру, миру і безпеки.

Однак, займаючись гендером, миром і безпекою, не слід забувати, що цей порядок денний ґрунтується на феміністському трансформативному баченні, і його не слід зводити до розставлення галочок проти пунктів зобов'язань країни перед ООН.

Зараз Чеська Республіка має можливість стати чільною силою з просування ГМБ серед країн Центральної Європи. Коротке ознайомлення з інформацією, наявною з теми ГМБ в центрально-європейському контексті, показує, що по всьому регіону ця тема практично не представлена. Чеська Республіка була першою країною, яка ухвалила НПД 1325, а Польща зараз розробляє свій.⁸⁴ Дослідження з теми гендеру, миру і безпеки в центрально-європейському контексті могло б збагатити і політику, і практику в цій сфері.

Міла О'Салліван

Гендерна спеціалістка, PhD кандидатка Празького інституту міжнародних відносин та Метропольного університету Праги.

Міла О'Салліван має понад 10 років досвіду в просуванні гендерної рівності та жіночих прав в Чеській Республіці й за кордоном. Вона займалася роботою з розробки та просування політики для Фонду «Відкрите суспільство» (Прага), «Відкрите суспільство» р.б.с. та інших організацій громадянського суспільства, зосередженою переважно на контекстах гендеру в розвитку і миру та безпеки, а також гендерного розмаїття і гендерного аудиту компаній та місцевої влади.

Як PhD кандидатка в Празькому інституті міжнародних відносин, вона досліджує роль феміністських досліджень міжнародних відносин в розробці і впровадженні політик регіональних організацій безпеки, а саме Євросоюзу, НАТО та ОБСЄ. Сфера її наукових інтересів охоплює гендер в міжнародній політиці, гендерні виміри миру й безпеки в теорії та практиці та феміністські теорії міжнародних відносин.

Бланка Шимункова

Спеціалістка у сфері «Жінки, гендер і розвиток», зараз працює як менеджерка міжнародних програм в RFSU (Шведська асоціація сексуальної освіти).

Бланка Шимункова працює в сфері жінок, гендеру та розвитку більше десяти років на практичному рівні в країнах Глобального Півдня (напр., Афганістан, Пакистан, Сьєрра-Леоне) та як аналітикиня і дослідниця. Її розмаїтий досвід дозволив їй створювати програмні документи, документи з правозахисної тематики та виконувати аналіз гендерної справедливості й розвитку, скорочення бідності та посилення прав жінок.

⁸⁴ Звернення Маргарети Кассангана-Якубовської, заступниці постійного представника Постійного представництва Республіки Польща до ООН в Нью-Йорку, 15 жовтня 2016 року. http://www.nowyorkonz.msz.gov.pl/en/c/MOBILE/poland_in_the_un/speeches_and_documents/polish_voice_in_the_security_council_open_debate_on_women_and_peace_and_security

ЖІНОЧІ ІСТОРІЇ ОДНІЄЇ ВІЙНИ

Ірена Цветковіч

*Виконавча директорка Коаліції сексуальних прав та права на здоров'я маргіналізованих спільнот Скоп'є, Македонія
irena.cvetkovik@gmail.com*

Чому нам потрібно створювати жіночі наративи в рамках процесу написання історії?

Збройний конфлікт в Республіці Македонія в 2001 році тривав із січня до листопада. Конфлікт почався, коли албанське воєнізоване формування під назвою Національно-визвольна армія напало на македонські сили безпеки. Конфлікт тривав до підписання Охридської рамкової угоди в серпні 2001 року. Щоб зрозуміти складність ситуації, котра привела до збройного конфлікту, наведемо кілька історичних фактів, котрі формували тло конфлікту.

8 вересня 1991 р.: Республіка Македонія провела референдум про незалежність. Результати референдуму привели до незалежності нашої країни від Югославії. Однак албанські політичні партії закликали до бойкоту, бо Македонія не робила нічого для прав албанців, які живуть тут.

1994 р.: перший албанський університет був відкритий незаконно; він лишався незаконним до 2004 року.

1997 р.: Протести проти права албанців отримувати освіту албанською мовою на факультеті педагогіки, за рахунок чого вони можуть продовжувати навчати інших албанців рідною мовою, почалися в Скоп'є. Першими з протестами вийшли студенти, невдовзі до них приєдналися школярі старших класів. Протести були надзвичайно націоналістичними, їх досі згадують через деякі з гасел: «Газові камери для шиптарів».⁸⁵ Очільники цих протестів Філіп Петровський, Антоніо Мілошевський, Влатко Горчев та інші були й лишаються в уряді, який був при владі більше десяти років.

1999 р.: Відбувається ескалація Косовської війни. Біженці з Косово прибувають в Македонію у великих кількостях. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, до травня 1999 року кількість біженців сягнула 229 300 осіб, що становило 11% загальної кількості населення в Македонії. За даними Американського комітету з питань біженців, приблизно 360 тисяч біженців перебували в Македонії після липня 1999 року, що становило 18% загальної кількості населення. Це також було початком створення Національно-визвольної армії; така ситуація була проблемною для економіки, політики та соціального життя країни.

Січень 2000 р.: На в'їзді в село Арачиново троє македонських поліціантів загинули від рук албанських бойовиків.

2001: Почався конфлікт.

Конфлікт закінчився з підписанням Охридської рамкової угоди у серпні 2001 року.

⁸⁵ Шиптарі – зневажлива назва для албанців, котру вживають в Македонії та регіоні колишньої Югославії.

І тут можна задати дуже важливе питання, питання, яке вже задавали раніше: що ці жінки тут роблять? Якщо чесно, вони подавали олівці політичним лідерам, щоб ті могли підписати угоду. Але це зображення можна розглядати як символ ролі жінок у власне конфлікті та в процесі створення і впровадження цієї угоди. В угоду не були включені аспекти, важливі для жінок, навіть для албанок; в ній було взяте до уваги тільки етнічне та національне розмаїття людей, які живуть в Республіці Македонія.

Охридська рамкова угода залишила багатьох громадян Македонії незадоволеними. Національно-визвольна армія досі не розсекретила дані щодо кількості загиблих у війні з албанського боку, але вважається, що їх було близько 3000. Кількість загиблих захисників з македонського боку складає 72 особи.

Однак ніхто не оглядав всі інші аспекти людських страждань, таких, яких могли зазнавати жінки на охоплених війною територіях. Жінки не мали можливості отримати хоча б якусь допомогу у подоланні травми від внутрішнього переміщення, страху втратити синів і чоловіків, страху зазнати сексуального насильства і т.д. Деякі жіночі громадські організації намагалися запропонувати якусь підтримку, але багато хто вважає, що в державі не вистачало стратегічної підтримки в роботі з травмами в охоплених конфліктом регіонах.

В 2011 році «Мирна дія», громадська організація з Прилепу, Македонія, розпочала проект, в рамках якого передбачалося зібрати особисті історії жінок, котрі були свідками збройного конфлікту в 2001 році. Загалом ми зібрали 32 історії, а 13 з них опублікували в книжці.⁸⁶

Історія або колективна пам'ять є продуктом владних стосунків. Хто визначає, що варто пам'ятати, святкувати, згадувати? Хто визначає, хто або що може померти, хто або що не гідний? Це фіксується в панівних нарративах, цінностях і владних стосунках. Війна це чоловіча справа, вона створює героїв і невидимих жертв, чії сльози, печаль, травми забуваються в ім'я «більшої картини». Наш проект був спробою створити пам'ять та в такий спосіб створити історію, щоб впоратися із сучасністю.

В 2001 році та в подальші роки ми як суспільство опинилися в океані численних “наших” та “їхніх” правд, напів-правд і неправд. Ми були не готові визнати той факт, що існує чимало різних аспектів правди, навіть різні правди. Цим проектом ми намагалися визнати важливість правди інших, біль інших та спробувати співчувати їм, не нехтуючи нашою власною правдою і болем. Це єдиний спосіб, в який ми можемо не перемогти одне одного, а спробувати зрозуміти одне одного.

Коли ми намагалися зрозуміти і прийняти травматичне минуле, ми зосереджувалися на особистих історіях як на джерелі. Ми зрозуміли, що через більше ніж десятиліття після війни ми нарешті можемо відійти від великої картини військово-політичних подій, чиє тлумачення (разом із монополією на це) так часто ставало причиною нових конфліктів в регіоні. І тоді ми зосередились на жіночих історіях.

86 13 Women Stories of One War, Ed. Boro Kitanoski, Irena Cvetkovikj, Thomas Khols, Civil Association: Peace Action, 2011, Prilep, Republic of Macedonia.

Ми хотіли зробити жінок видимими через деконструкцію ієрархії важливого при написанні історії, з одного боку, та унаочнення і публічне визнання деяких аспектів політичного, соціального і навіть особистого життя під впливом конкретного контексту (Македонія 2001 року), котрими часто нехтують в офіційних дискурсах, з іншого боку.

Ми почали з того, що визнали, що офіційні описи подій з 2001 року та в подальші роки дуже часто зосереджені на системах цінностей, що їх визначають переважно чоловіки. Отже, ми були зацікавлені не лише в деталях історичної свідомості жінок, але й у можливості здавати нові і різноманітні питання стосовно щоденного життя людей в 2001 році.

Ми як феміністки маємо вірити та намагатися додати нові категорії до вже існуючих загальних категорій “виживання” в збройних конфліктах. Ми як феміністки повинні бути завжди готові захищати важливість – як політичну й соціальну, так і культурну й історичну – питань і тем сексуальності, гендеру, репродукції, турботи, переселення, страху, травми і т.д. Ось чому при обговоренні збройних конфліктів ми відсторонюємося від «великих тем», «великих нарративів» і замість цього ми розбудовуємо зацікавленість у ширшому спектрі особистих історій, зав’язаних на такі теми, як родина, материнство, а також інші традиційні риси жіночності, такі як пацифізм, турбота, теплота, годування, ускладнені необхідністю робити це в часи збройного конфлікту. В процесі збирання особистих історій ось що ми почули від жінок:

— Я бачила, як жінки народжували під час боїв – тут, в підвалі перед 50 людьми. Ми сиділи в приміщенні 4 на 4 метри, може, 25 квадратних метри загалом, нас було 50 осіб, 5-10 старих чоловіків, тож жінка була змушена народжувати прямо там.

(В.З., албанська жінка зі Слупкане)

— **Ви згадували деякі моменти з війни, але що було найтравматичнішим для вас, щось, що ви ніколи не зможете забути?**

— Ну, як я вам кажу весь час, ті ночі, що я пережила, що я бачила на власні очі, я бачила пожежі, я бачила, як бомби вибухають повсюди, ці моменти, вони зі мною, куди б я не пішла, коли б я не згадувала, я повернулася додому, але в мене було відчуття, що це не мій дім, швидше, швидше, щось схопити і тікати звідти. Але чи є на світі щось жахливіше, ніж це – прийти у власний дім і хотіти втекти з нього якнайшвидше?

(Н.З., албанська жінка, селище Непроштено)

— **Що ви думали про його рішення піти в армію, чи ви погоджувалися?**

— ...В мене лише один син, і ви знаєте, що приносить війна, тільки смерть. Але я не могла нічого зробити...та щодо його рішення, всі пішли в армію, і ми всі погодилися, бо часи були такі, вони всі хотіли в армію ...війна не погана... війна обов’язкова...але для матерів вона ніколи не буде чимось хорошим, для матерів війна завжди буде поганою.

(Г.Б., албанська жінка, селище Осломей)

Особисті історії жінок, які на власні очі бачили збройний конфлікт, дуже часто сильно фіксуються на конкретних проблемах, з якими жінкам доводилося мати справи при виконанні своїх традиційних ролей в приватній сфері хатнього господарства і родини. Ці історії переповнені чесних та емоційних свідчень про жіночі турботи та переживання за безпеку членів їхніх родин, а також про травми від втрати своєї домівки, котра традиційно представляє жіночу сферу (вимушене переміщення або втрата будинків через пожежі).

— **Коли вам було найважче?**

— Найважчі часи були, коли ми полишили домівку мого колеги та переїхали в студентський гуртожиток. В кімнаті були дірки завбільшки з телевизор. Нам було видно сусідню кімнату, а з іншого боку були видні туалети. В ліжках було повно дірок. І запах був жахливий. Було дуже важко, діти були зі мною. Коли вони побачили, де ми житимемо, і почали плакати, от тоді мені було найважче. Щось зламалося в мені в той момент і воно ніколи не загоїться. Вони питали мене, скільки ми там ще будемо, вони хотіли повернутися додому. Але в нас не було куди повертатися. **(Струмка Йовановська, македонська жінка, внутрішньо переміщена особа з Арациново, Скоп'є)**

— **Як ви вважаєте, чому сталася війна?**

— Я вважаю, що війна сталася тільки через політиків, через владу... Це найгірше. Тому що діти страждають, жінки страждають та найслабші і найменш захищені страждають, тож цивільні страждають ...от скажіть мені, чи хоч один з політиків щось втратив?

(Дж.К., албанська жінка, Тетово)

— **Конфлікт почався 14 травня 2001 року. Де ви були в той день?**

— Коли конфлікт почався, ми були вдома ... ми зібралися в двох македонських будинках, ми розбилися на дві групи. Якщо чесно, до декого з нас приходили албанки і питали, чи ми б не хотіли пересидіти в них вдома, чи пропонували звільнити для нас один будинок. Та ми відповіли, що лишимось тут. Якщо ви лишаєтесь тут, то ось наш номер телефону, якщо щось станеться, дзвоніть одразу, і ми прийдемо на допомогу.

(Л.С., македонська жінка, селище Джебіште)

Деякі з історій здивували нас своїм героїчним тоном, сповненим відваги та рішучості залишити традиційні жіночі ролі та взяти на себе ризик боротися в ім'я «більших ідеалів та цілей». Значна частина з них переповідає панівний політичний дискурс, сповнений націоналізму, жорстких патріархатних уявлень і упередженостей. Та все одно ми маємо визнати, що ці історії теж дуже важливо почути. Якщо ми їх ігноруємо, ми відчутно збіднимо надзвичайно багаті і розмаїті самоописи та їх сприйняття іншими і суспільством загалом.

— **Де ви жили до того?**

— В Кратово. В 1976 році, коли я приїхала сюди, моя сестра, котра тут жила, сказала мені бути обережною з шиптарями і не йти з ними, бо я не розумію, що вони кажуть. У нас нема шиптарів в Кратово, тільки цигани. Я дивлюся на них і думаю, вони, мабуть, якоїсь іншої раси. Я не знаю. **(Струмка Йовановська, македонський жінка, внутрішньо переміщена особа з Арациново, Скоп'є)**

— **Як ви почувалися, коли дізналися, що ваша сестра пішла воювати на війну?**

— Це була честь, це була честь, коли наша близька родичка пішла воювати, тому що в мене були двоюрідні брати в армії, але коли у вас навіть ближча рідня в армії, то честь ще більше... Вона розповідала нам, як там справи, я була в Куманово, коли вони були на лінії фронту, де йде війна.

— **Чи ви мали контакти з сестрою під час війни, чи ви спілкувалися?**

— Ми спілкувалися по телефону.

— **Ваша сестра загинула, де вона померла?**

— В селищі Нікустак, вона загинула 23 червня 2001 року, після того, як перемир'я було підписане. **(Фатміре Сахіті, албанська жінка, Куманово)**

— **Ви казали мені, що у вас є діти, як ви вважаєте, чи можуть вони закохатися в когось з іншого боку?**

— Я абсолютно вважаю, що таке ніколи не може статися, бо для такого нема жодних підстав. Це не якась з європейських країн, де навіть албанці поводяться інакше. Тут албанці поводяться ненормально, їх просто неможливо покохати. **(Н.Н., македонська жінка, Тетово)**

Нам слід бути готовими вислуховувати, як люди бачать себе, і як вони бачать Іншого. І при цьому бачення Іншого дуже часто включає роздратування, яке проявляється через стереотипи, упередженості та нетерпимість. Я знаю, що інколи нам як феміністкам таке ставлення може бути огидним, але ми не повинні здаватися – ми маємо намагатися вислухати аргументи цієї позиції, бо єдиний спосіб змінити взаємне сприйняття двох чи більше сторін – це спочатку вислухати, а потім спробувати зрозуміти.

Історії жінок-свідків збройного конфлікту підтримують позицію дослідників історії, які зосереджуються на щоденному житті та досвіді звичайних людей, а не на подіях, що стосуються держав, і більше зацікавлені в процесах соціального досвіду, а не на політичних подіях. Ми готові піднімати нові питання, а отже, заохочувати нові підходи до міркувань про минуле і очікувань від майбутнього.